dergipark.org.tr

DergiPark AKADEMİK

1 Türkçe Özlem Tüzüner

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

ARAŞTIRMA MAKALESİ

TR

PDF BibTex RIS Kaynak Göster

☆Genel Hafta Tatilinin Özel Hukuk Sürelerine Etkileri Çerçevesinde Lozan Barış Antlaşması'nın 43 ve 45'inci Maddelerinin Arka Planı Üzerine Düşünceler

Yıl 2025, Cilt: 74 Sayı: 1, 593 - 631, 11.06.2025

Özlem Tüzüner *

Öz

Lozan Barış Antlaşması'nın 43 ve 45'inci maddeleri uyarınca, anlaşan devletler bünyelerindeki azınlıkları dinlerine aykırı davranmaya zorlayamaz ve onlara haftalık dinî tatil (dinlenme) günü kolaylığı tanır. Haftalık dinî dinlenme günü, Hristiyanlıkta pazar, Yahudilikte cumartesi gününe denk gelir. Oysa İslâmiyet, tam gün hafta tatili getirmez. Cuma öğlen namazının cemaatle kılınması kural olarak erkek Müslümanlara farzdır. Bu toplu ibadetten sonra ticaretle meşguliyet mübahtır. Şimdi olduğu gibi 1920'lerde de Hristiyanlık Dünyadaki en kalabalık dindi, Yahudilik parayla yakın ilişkiydi; genel hafta tatili, bazı İslâm ülkeleri dışında ekseriyetle (cumartesi ve/veya) pazardı. Türkiye'de genel hafta tatili, 1924'te cuma belirlenmiş; 1935'te cumadan (cumartesi öğleden sonra başlamak üzere) pazara alınmış; 1981'de ise 1935'teki düzenleme yinelenmiştir. Türkiye'nin modernleşme gündemi Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinden önce aşağı yukarı planlanmıştı. Büyük ihtimalle, 43 ve 45'inci maddeler, Lozan görüşmelerini yönetmiş Türk diplomatların bilinçli hukukî hamlelerindendi; bu diplomatik ileri görüşlülük, Türkiye'yi dünyadaki iktisadî nizama uyumlama isteğinden kaynaklanıyordu; yakın gelecekte, genel hafta tatilini cumadan pazara almak, devlet dairelerini cuma günleri çalıştırmak ve cumartesi-pazar günleri kapatmak zaten kararlaştırılmıştı. Böylece, Lozan'daki haftalık dinî tatil günü kolaylığının, Türkiye'deki azınlıklar açısından pek yakında işlevsizleşeceği; buna karşılık, Yunanistan'daki (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerindeki) Türk Müslümanların cuma öğlen namazı haklarını garantilemeyi sürdüreceği öngörülüyordu.

Anahtar Kelimeler

Kapak Resmi İndir

MAKALE DOSYALARI

Tam Metin

Dergi Ana Sayfası

Arşiv

GENEL HAFTA TATİLİNİN ÖZEL HUKUK SÜRELERİNE ETKİLERİ ÇERÇEVESİNDE LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN 43 VE 45'İNCİ MADDELERİNİN ARKA PLANI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Reflections on the Background of Articles 43 and 45 of the Lausanne Peace Treaty within the Framework of the Effects of the General Weekly Holiday on Private Law Periods

Özlem TÜZÜNER*

ÖZET

Lozan Barış Antlaşması'nın 43 ve 45'inci maddeleri uyarınca, anlaşan devletler bünyelerindeki azınlıkları dinlerine aykırı davranmaya zorlayamaz ve onlara haftalık dinî tatil (dinlenme) günü kolaylığı tanır. Haftalık dinî dinlenme günü, Hristiyanlıkta pazar, Yahudilikte cumartesi gününe denk gelir. Oysa İslâmiyet, tam gün hafta tatili getirmez. Cuma öğlen namazının cemaatle kılınması kural olarak erkek Müslümanlara farzdır. Bu toplu ibadetten sonra ticaretle meşguliyet mübahtır. Şimdi olduğu gibi 1920'lerde de Hristiyanlık Dünyadaki en kalabalık dindi, Yahudilik parayla yakın ilişkiydi; genel hafta tatili, bazı İslâm ülkeleri dışında ekseriyetle (cumartesi ve/veya) pazardı. Türkiye'de genel hafta tatili, 1924'te cuma belirlenmiş; 1935'te cumadan (cumartesi öğleden sonra başlamak üzere) pazara alınmış; 1981'de ise 1935'teki düzenleme yinelenmiştir. Türkiye'nin modernleşme gündemi Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinden önce aşağı yukarı planlanmıştı. Büyük ihtimalle, 43 ve 45'inci maddeler, Lozan görüşmelerini yönetmiş Türk

Makale Geliş Tarihi / Date Received: 02.12.2024
Makale Kabul Tarihi / Date Accepted: 04.02.2025

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Medeni Hukuk Anabilim Dalı, E-posta: ozlemtuzuner@gmail.com, ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5575-3400, ROR ID: https://ror.org/05nz37n09.

diplomatların bilinçli hukukî hamlelerindendi; bu diplomatik ileri görüşlülük, Türkiye'yi dünyadaki iktisadî nizama uyumlama isteğinden kaynaklanıyordu; yakın gelecekte, genel hafta tatilini cumadan pazara almak, devlet dairelerini cuma günleri çalıştırmak ve cumartesi-pazar günleri kapatmak zaten kararlaştırılmıştı. Böylece, Lozan'daki haftalık dinî tatil günü kolaylığının, Türkiye'deki azınlıklar açısından pek yakında işlevsizleşeceği; buna karşılık, Yunanistan'daki (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerindeki) Türk Müslümanların cuma öğlen namazı haklarını garantilemeyi sürdüreceği öngörülüyordu.

Anahtar Kelimeler: Lozan Barış Antlaşması'nın 43 ve 45'inci maddeleri, haftalık dinî tatil (dinlenme) günü, haftalık dinî tatil (dinlenme) günü kolaylığı, genel hafta tatili, diplomatik ileri görüşlülük

ABSTRACT

Pursuant to Articles 43 and 45 of the Lausanne Treaty, the contracting states shall grant them easement of weekly religious holidays. The weekly religious holiday falls on Sunday in Christianity and Saturday in Judaism. Islam does not introduce a full-day weekly rest. As a rule, for male Muslims, Friday midday prayers in congregation are obligatory. In the 1920s, as now, Christianity was the most populous religion in the world, Judaism was closely associated with money, and the general weekly holiday was usually (Saturday and/or) Sunday. In Türkiye, the general weekly holiday was set on Friday in 1924; in 1935, it was changed from Friday (starting on Saturday afternoon) to Sunday; and in 1981, the 1935 legislation was reiterated. Türkiye's modernization agenda was planned before the Lausanne Peace Treaty negotiations. Most probably, Articles 43 and 45 were conscious legal moves by the Turkish diplomats who had led the Lausanne negotiations; this diplomatic farsightedness stemmed from the desire to adapt Türkiye to world economic order; soon, it had already been decided to change the general weekly holiday from Friday to Sunday. It had been envisaged that the easement of weekly religious holidays in Lausanne would soon become obsolete for minorities in Türkiye.

Keywords: Articles 43 and 45 of the Lausanne Peace Treaty, weekly religious holiday, easement of weekly religious holidays, general weekly holiday, diplomatic farsightedness

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurtuluş ve kuruluş tarihinde, Mondros Ateşkes, Sevr ve Lozan Barış antlaşmalarının önemleri yadsınamaz[1]. "*Sevr'in*

[1] 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Antlaşması hakkında bakınız: "Convention concernant le Régime des Droits, signée à Lausanne le 24 juillet 1923," Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, erişim 3 Eylül, 2024, https://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/MultilateralConventions/lozan-baris-antlasmasi.pdf; "Lausanne Peace Treaty," Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, erişim 3 Eylül, 2024, https://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-part-i_-political-clauses.en.mfa; "Lozan Barış Antlaşması Tam Metni," İsmet İnönü Vakfı, erişim 14 Ağustos, 2024, https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-baris-antlasmasi-tam-metni/; "340 Sayılı Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanunlar (Resmî Gazete: 10.9.1923/22)," Türkiye Büyük Millet Meclisi, erişim 14 Ağustos, 2024, https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.340.pdf; https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf; ayrıca bakınız: Mesut Hakkı Caşın, "Lozan Antlaşması Bağlamında Türk Dış Politikası ve Güvenlik Politikası," içinde *Lozan Barış Antlaşması'nın 100. Yılına Armağan*, ed. Tülay Âlim Baran (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2023), 141-150; Önay Alpago, "Lozan Barış Antlaşması'nın Önemi," içinde *Lozan Barış Antlaşması'nın 100. Yılına Armağan*, ed. Tülay Âlim Baran (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2023), 201-206; Fuat İnce, "Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 53 (2013): 110-112, 124; Tahir Kodal, "Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22, sy. 64-65-66 (2006): 216-220; Turgay Cin, "Yunanistan'daki Azınlıklar ve Bunların Hukukî Durumları," *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16 (2014): 4052, 4070, 4073; Turgay Cin, "Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Eğitim ve Öğretimine İlişkin Hukukî Düzenlemeler," *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2, sy. 1 (2011): 2, 4-10; Seydi Vakkas Toprak, "Lozan Antlaşması'nın İmzalanması ve Onaylanmasının Tanin Gazetesindeki Yankıları," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sy. 93 (Bahar 2016): 3. 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması hakkında bakınız: Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1953), 525-691; İsmet İnönü, "İstiklâl Savaşı ve Lozan," *Belleten* 33, sy. 149 (1974): 1, 2, 15, 16; Bayram Kodaman, "Lozan Antlaşması Hakkında Bir Değerlendirme (24 Temmuz 1923)," *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (1989): 6, 8; Ahmet Gülen, "Demokrat Parti Döneminde Lozan Algısı," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 53 (2013): 78; Afet İnan, "Türk İstiklâli ve Lozan Muahedesi," *Belleten* 2, sy. 7/8 (1938): 278, 279, 286, 287; Suphi Nuri, "Sévres ve Lausanne Muahedesinin Tarihçesi ve Hükümleri," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 10, sy. 61 (1933): 133-149; Mevlüt Çelebi, "90. Yılında Lozan Barış Antlaşması," *Tarih İncelemeleri Dergisi* 28, sy. 1 (2013): 1, 2; İsmet Giritli, "Lozan Antlaşması'nın 70. Yıldönümünün Ardından," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 9, sy. 27 (1994): 473, 474, 477, 478; Sadık Tural, "Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Tescil Antlaşması: Lozan," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 19, sy. 55 (2003): 6, 7; Çağdaş Yüksel, "Lozan

öngördüğü sömürge düzenine razı olmayan Türk Milleti, bağımsızlık hedefine ulaşmak için ölüm kalım savaşı vermiştir. Lozan'da, askerî zaferini, siyasî zaferle taçlandırmıştır"[2]. "*Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin desteğiyle ülkeyi işgal etmiş Yunanistan'a karşı Türk milliyetçilerinin Kurtuluş Savaşı'nı kazanmasının ardından, Lozan Barış Antlaşması, savaştan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na dayatılmış 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın yerini almıştır ve Ankara hükümetini Türkiye'nin temsilcisi olarak tanıtmıştır*" [3]. Öyle ki 1922'deki görüşmelerin başlangıcında, uluslararası siyasî arenada, Türkiye'den giden diplomatların kendilerini hem Osmanlı'nın halefi hem de Ankara ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti saydırmaları dahi mesele olmuştur[4]. Birinci Dünya Savaşını kaybetmiş Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesi ve Türk ulusunun istiklâl uğruna kendini feda etmesi, Lozan barış görüşmelerinin diplomatik başarıyla sonuçlanmasını sağlamıştır. Kazanılmış en değerli utku; demokratik, laik ve sosyal devlet doğmasıdır[5]. Bunlara karşılık, Lozan Barış Antlaşması'nın eksik kaldığı,

---

Antlaşması İngiliz Parlamentosunda Onaylanmadan Önce Avam Kamarasında Antlaşma Hakkında Yapılan Oturumun İncelenmesi," *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 50 (2022): 20, 22.

2 Alpago, "Önemi," 205; aynı yönde bakınız: Çağrı Erhan, "80. Yılında Lozan," *Mülkiye Dergisi* 27, sy. 241 (2003): 206; İnan, "Türk İstiklâli ve Lozan Muahedesi," 287, 288, 291; Nilgün Atıcı Köktaş ve Hakkı Büyükbaş, "Lozan Antlaşması, Dinî Azınlıklar ve Dış İlişikler Boyutu," *Ardahan Üniversitesi İktisadî İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, sy. 3 (2016): 1; Lozan'ın Sevr paçavrasına verilen cevap olduğu yönünde bakınız: Giritli, "70. Yıldönümünün Ardından," 477; İstiklâl Savaşı'nın 1918'den 1923'e değin beş sene devam ettiği yönünde bakınız: İnönü, "İstiklâl Savaşı ve Lozan," 18, 27; Gülen, "Lozan Algısı," 78, 79; Lozan Muahedesi'nin Türk bağımsızlığının arsıulusal vesikası olduğu yönünde bakınız: İnan, "Türk İstiklâli ve Lozan Muahedesi," 279, 285. "*Sèvres'den Lausanne'a, yani 1920 Ağustosundan 1923 Temmuzu ortasına kadar geçene hemen hemen üç senelik süre içerisinde Avrupa'nın hasta adam deyimi ile tanımladığı paylaşılamayan, sömürülen devletinden genç sıhhatli Türkiye Cumhuriyeti doğdu*" (Nejat Göyünç, "Sèvres'den Lausanne'a," *Belleten* 46, sy. 183 (1982): 565.

3 Baskın Oran, "Chapter 3. The Minority Concept and Rights in Turkey: The Lausanne Peace Treaty and Current Issues," içinde *Human Rights in Turkey*, ed. Zehra F. Kabasakal Arat (University of Pennsylvania Press, 2007), 35.

4 Temuçin F. Ertan ve Çağla D. Tağmat, "Understanding the Lausanne Conference on Its 100th Anniversary: A Conceptual Analysis," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 73 (2023): 349, 350, 352, 353.

5 Spyridon Sfetas, "The Legacy of the Treaty of Lausanne in the Light of Greek-Turkish Relations in the Twentieth Century: Greek Perceptions of the Treaty of Lausanne," *Balcanica*, sy. 46 (2015): 195.

Montreux ve Hatay konularının sonradan tamamlanmasının bu eksikliğe işaret ettiği; er meydanında kazanılan zaferlerin İsviçre'deki siyaset masasında kısmen kaybedildiği savunulmuştur[6]. Lozan'ın eksik sayılmasına karşı çıkanlara göre, ulus devleti yıkıp küresel güçlere teslim etmek isteyenler Lozan-Cumhuriyet etkileşimini çarpıtır. Lozan ve Cumhuriyet'e sahip çıkmak eş değerdedir[7]. Her hâlükârda, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde Lozan, âdeta bir totem antlaşması (*treaty-totem*) niteliğindedir. Her iki taraf da düzensiz aralıklarla karşı tarafın antlaşmayı ihlâl ettiği suçlamasında bulunur. Yüz yıl sonra bu antlaşma hâlâ iki ülke arasındaki ihtilafların merkezindedir[8].

---

[6] Gülen, "Lozan Algısı," 86-88. "*Atatürk, sonraki dönemde uluslararası konjonktürde meydana gelecek gelişmeleri yakından takip ederek, Lozan'da eksik kalan ya da Türkiye'nin haksızlığa uğradığını düşündüğü konuların Türkiye lehinde sonuçlandırılması gibi bir strateji izlemiştir*" (Çelebi, "90. Yılında," 3). Lozan'dan aşağı yukarı üç yıl sonra, yeni medenî kanun öylesine toplumsal uzlaşı ortamı yaratmıştır ki azınlıklar Lozan'ın 42'nci maddesindeki haklarından vazgeçmişlerdir. Laik Türk medenî hukukunu görünce kendi medenî hukuklarını oluşturma özgürlüğünden ilk feragat eden Yahudi cemaatidir (Reyhan, "Musevilerin Lozan'daki Haklarından Feragati," 6). "*Türkiye'de hukuk devrimleri gerçekleştirilirken Lozan Antlaşması'na bağlı olarak, Avrupa'dan getirilen hukukçu danışmanlardan yararlanılması Lozan Antlaşması'nda Avrupalı devletlere taviz ve taahhüt verildiği eleştirisini beraberinde getirmiştir*" (Erhan Taş, "Kabul sürecinde Türk Medenî Kanunu'na Yönelik Bazı Eleştiriler," *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, sy. 16 (2018): 649, 653-656). Bu son çalışmada, Türk Medenî Kanunu'nu hazmedemeyenlerin Lozan Barış Antlaşması'nı da eleştirmeye kalkıştıkları görülmektedir. Gelecekte daha iyi daha adil (medenî) hukuka ulaşmanın yolu geçmişi asılsız ve mesnetsiz eleştirmekten geçmez. Lozan görüşmelerinde âkit devletlere yeni medenî hukuk taahhüdü hukuken verilmemiştir, verilseydi akitte yazardı. Sadece zaten mevcut plan, daha doğrusu öngörü açıklanmış; daha sonra bu izahata uygun davranılarak zamanı gelince Türk Medenî Kanunu kanunlaştırılmıştır. O zamanki bakış açısı modernleşme, batılılaşma ve laik hukuk müktesebatı oluşturma yönündeydi. Türk Medenî Kanunu'nun iktibasında laik seçimde bulunulması, yabancı akademisyenlerden yararlanılması, en iyi çevirmenlerle çalışılması eleştiriye değil, övgüye layık tarihsel çabalardır. Bahsedilen çabalar, dönemsel ideolojiye uygundur. Tenkitler dönemsel ideolojinin kendisine değil de onunla uyumlu ve mantıklı eylemlere yöneldiğinde manasız ve kısır kalmaktadır.

[7] Çağrı, "80. Yılında Lozan," 208

[8] Iakovos D. Michailidis, "Perceptions of the Lausanne Treaty in the Greek public sphere," *Cahiers Balkaniques*, sy. 50 (2024): 97, 98; aynı yönde bakınız: Sfetas, "The Legacy of the Treaty of Lausanne," 214. "*Yunanistan ve Türkiye, ilerleyen zamana ve değişen koşullara rağmen, gerekli ayarlamaları yaparak Lozan ruhunu canlandırmalıdır*" (Sfetas, "The Legacy of the Treaty of Lausanne," 215). Bunun için, özel ve kamusal alan ayrımındaki belirsizlik giderilmeli, Lozan hükümleri insan hakları ışığında ve liberal bakışla uygulanmalıdır (Tsitselikis, "The minority protection system," 15).

Türk ordusunun 1920-1922 arasındaki şanlı askerî zaferleri akabinde, emperyalist güçlerle mücadele 1923'te artık diploması mecrasında yürütülmekteydi. Burada, yeni Türkiye'nin uluslararası arenada kabul ettirilmesi ve Misak-ı Millî'ye bağlı kalarak ülke sathının netleştirilmesi sağlanmıştır. Kara suları dâhil ülke sınırlarının belirlenmesine ek olarak; silahsızlanma, vatandaşlık, borçlar, azınlıklar, esirler, önceki sözleşmeler, sigortalar, Türk-Yunan nüfus değişimi, fikrî ve sınaî haklar gibi farklı sorunlar da halledilmiştir. Lozan Barış Antlaşması hiç şüphesiz başarılı diplomatik manevradır. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7'nci maddesindeki kayıtsız şartsız teslimiyetle, ayrıca Sevr Antlaşması'nın 1'inci maddesindeki dominyon müstemleke boyun eğişiyle, Lozan Barış Antlaşması'ndaki ufak tavizler kıyaslandığında, sonuncusu Cumhuriyet yolundaki Türkiye'nin özgürlük belgesidir. Türkiye, egemen uluslar karşısında pazarlık masasına oturmayı hak etmiş, onlarla eş değerde başka egemen mertebesine yükselmiştir. Kaldı ki hiçbir somut uluslararası antlaşma mükemmel olmaz. Hukukun tüm dalları gibi uluslararası hukuk da evrimleşir, kendini tamamlar ve günceller.

Lozan Barış Antlaşması, çok taraflı ve akit özelliklerini aynı anda haizdir. Çok yönlüdür ve harbe son veren sulh antlaşmasıdır[9]. Diğer taraftan, azınlık ve insan hakları belgesidir[10], kültürel kimlik çeşitliliğinin gardiyanıdır[11]. Bu antlaşmanın karakteristik özelliklerinden biri, azınlıkları koruması; gayrimüslim yurttaşların dinlerini yaşama özgürlüklerini, ayrıca siyasî ve kültürel haklarını garantilemesidir[12]. Türkiye, uluslararası ilişkilerde tam bağımsızlık, eşitlik ve karşılıklılık ilkelerini takip etmiştir[13]. Lozan görüşmelerinde de barışçı, çözümcü, güvene dayalı, gerçekçi politika izlemiştir[14]. Statükoculuk ve Batıcılık Lozan müzakerelerinin iki ana ilkesidir.

---

9 Kodaman, "Bir Değerlendirme," 5; çok taraflı barış antlaşması olduğu yönünde bakınız: Tural, "Tapu Tescil," 1, 8.

10 Köktaş Atıcı ve Büyükbaş, "Dış İlişkiler Boyutu," 7.

11 Yannis Ktistakis, "Le statut personnel au cœur de la notion du patrimoine culturel des minorités. La protection juridique du traité de Lausanne," *Anatoli*, sy. 6 (2015): 26.

12 İnce, "Ege Adaları," 123; Cin, "Yunanistan'daki Azınlıklar," 4049, 4052; Tural, "Tapu Tescil," 11.

13 Seda Esirgen Örsten, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uluslararası Antlaşmalar," *Adalet Dergisi* 2, sy. 71 (2023): 391, 403, 416.

14 Caşın, "Güvenlik Politikası," 151-155; Kodaman, "Bir Değerlendirme," 8, 9.

Statükoculuk, mevcut sınırları koruma ve denge unsurlarından oluşmuştur[15]. İngiltere, huzur ve sakinlik; Türkiye ise Misak-ı Millî'den vazgeçmemek kaydıyla barış ve yeknesaklık arzuluyordu. Öyle ki Türkiye'nin üzerinde azınlıkların korunmasını denetleyen uluslararası örgüt fikri kategorik olarak reddedilmişti[16]. Tabii Yunan karasularının herhangi şekilde genişletilmesi de Lozan'daki temel düşüncelerle çelişiyordu. Diplomatik görüşmelerde, denizaşırı iki devletin karasularını uzatması reddedilmiştir. Zira Lozan'ın temel amacı Türkiye'nin sınırlarını belirlemek; buralarda silahsızlanmayı temin ederek Türkiye'nin güvenliğini sağlamak; ayrıca finansal sorunları çözmek, azınlıkların statülerini belirlemek ve savaş esirlerinin değiş tokuşunu halletmekti. Söz konusu uluslararası antlaşmanın hedefi Türkiye ve Yunanistan arasında denge kurmak değildi[17]. Türk-Yunan nüfus mübadelesi de Lozan'da girizgâhı yapılan önemli konulardandı[18]. Sonuçta, 24 Temmuz 2023'ten bugüne "*modernleşme, Türkiye için hayat davası, mücadelelerimizin ana meselesidir*. *Türkiye'nin Batı medeniyetini benimsemeye çalışması içtimai olaydır. Kültür değişimidir*"[19]. Elbette samimiyetsiz, gayri bilimsel ve at gözlüklü batıcılık, farklı çalışmalarda eleştirilebilir. Fakat burada Lozan'ın haftalık dinî tatilleri açısından azınlıkları korumasına odaklanılır[20]. Zira Lozan'daki statükocu ve realist siyasetin doğal sonucu gayrimüslimlerin azınlık kabul edilmesi; onların din özgürlüklerinin, ayrıca aile ve şahsın hukukuna dair bazı haklarının teminat altına alınmasıdır. İşte böylesine teminatlardan biri azınlıkların haftalık dinî tatil günü serbestilerine saygı duyulmasıdır.

İşgal kuvvetleri 1919'da İstanbul sokaklarında gayrimüslimler tarafından alkışlarla karşılanmıştı. Hatta Lozan görüşmelerinde Fransız

---

15 Çağrı, "80. Yılında Lozan," 206, 207.

16 Sevtap Demirci, "The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1923" (Doktora Tezi, The London School of Economics and Political Science, 1997), 43-65, 106.

17 Yannis A. Stivachtis, "What is the basic thinking of the Lausanne Treaty?," *The Turkish Yearbook of International Relations*, sy. 26 (1996): 101, 102, 120, 121.

18 Hildesheim Athanassios Pitsoulis, "Greece, Turkey, the Eastern Question and the Treaty of Lausanne 1923," *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, sy. 0 (2019): 456, 457, erişim 10 Eylül, 2024, https://www.austriaca.at/0xc1aa5576%200x003b0f10.pdf.

19 Halil İnalcık, "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi," *Belleten* 27, sy. 108 (1963): 625.

20 İnce, "Ege Adaları," 123; Cin, "Yunanistan'daki Azınlıklar," 4049, 4052; Tural, "Tapu Tescil," 11.

parlamentosunda; Hatay, Mardin, Kilis, Adana ve Antep bölgelerinde gayrimüslimlerin değil bilakis Türklerin azınlık sayılmaları ileri sürülmüştü[21]. İngiliz avam kamarasında Lozan Antlaşması Ermeni vatanı içermemesi ve dominyonların temsilcilerini barındırmaması gerekçesiyle eleştirilmişti[22]. Bugün de Türkiye'nin Lozan'daki uluslararası borçlarını sözde yerine getirmediği veya Lozan'ın kısmen ya da tamamen geçersizleştiği söylemi literatürün köksüz ve hasmane bölümünün abartılı makyajıdır. Bu yarı politik yarı bilimsel akım hemen örneklenebilir. "*Diyarbakır Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki duruşmalarda Kürtçe ifade vermek isteyenlere, örneğin Mehdi Zana'ya neler yapıldığı henüz unutulmamıştır. Oysa bütün bunlar Lozan'ın açık seçik çiğnenmesidir ve Türkiye'nin velinimetinin çiğnenmesi, kimsenin umurunda gözükmemektedir*"[23]. "*Ermeni sorunu Türkiye açısından Lozan Antlaşması sayesinde çözüldü, ancak Ermeniler pes etmedi. Lozan Antlaşması'nda Ermenistan ve Ermenilerle ilgili hiçbir madde yoktur. Ermenistan Lozan Antlaşmasını kabul etmemektedir. Ermeni topraklarının büyük bölümünün Türkiye'ye bırakılması ve müttefikler tarafından Ermeni ulusal topraklarının oluşturulması önerisinin reddedilmesi, meşru müdafaa ilkesine tamamen aykırıdır*"[24]. "*Lozan Antlaşması'ndaki garantilere ... rağmen Cumhuriyet tarihinin büyük bölümünde .. Türk resmî makamlarının ülkedeki gayrimüslim azınlıklara yönelik tutumu genellikle şüphe ve düşmanlığın karışımı ile karakterizedir*". Lozan'la gayrimüslimlerin adı azınlıklara değiştirilmiştir. Lozan'dan sonra Cumhuriyet'in ilânında İslâm ve örtük Türk tanımı bakiydi. Yaygın Türk-İslâm anlayışı Lozan'daki azınlıklara eşit davranma klozuyla çatışıyordu. Türkiye milletlerarası arenada eşiklik niyeti göstermişse de ayrımcılığın pek çok örneği ülkede görülüyordu. Bir grup Yahudi-Rum-Ermeni çalışan, sırf azınlık oldukları için işten çıkartıldıkları ve yerlerine Müslümanların işe alındığı iddiasıyla Cenevre'deki

---

21 Fatma Uygur, "Lozan Barış Antlaşması'na Dair Fransız Meclis Zabıtlarında İtirazlar ve İtiraflar," *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 65 (2020): 157, 168.

22 Yüksel, "Oturumun İncelenmesi," 22-27.

23 Baskın Oran, "Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 49, sy. 3 (1994): 300.

24 Ali Satan, "Les Arméniens et le traite de Lausanne," *Université de Marmara Turcs et Arméniens Relations Turco-Arméniennes á Travers l'Histoire*, erişim 12 Eylül, 2024, https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/fr/les-armeniens-et-le-traite-de-lausanne/. Kelimesi kelimesine alıntılanan bu cümlelerin Marmara Üniversitesi'nin resmî *web* sitesinde yer alması kurumsal açıklama gerektirmektedir.

kurumlardan birine dilekçeyle başvurmuştu[25]. Lozan ilk asrını tamamlarken Türkiye'deki azınlıklardan Yezidiler silinmiş, Rum Ortodoksların ve Yahudilerin sayısı önemli oranda azalmıştır[26]. Lozan'a aykırı vaziyette azınlık "*hakları uygulamada ciddî şekilde kısıtlanmıştır veya kısıtlanmaya devam edilmektedir (bağımsız okulları veya dinî vakıfları, yeni ibadet yerleri yoktur)*"[27]. Modern Türkiye, saf Müslüman millet temeline dayanıyordu. Türkçe diliyle İslâm'ın tümlemesinden oluşan Türk ulusu ortak soydan geldiklerine dair kurgusal fikirlerle beslenmişti. Kemâl Atatürk ise modernleşme sürecini katı laiklikle yönetiyordu. "*Neticede etnik-dinî azınlıklar, en azından hoşgörüyle karşılanması gereken, geçmişin istenmeyen kalıntıları görülmüştür*"[28]. Yunan akademisinden başka fikre göre, büyük ölçekli Müslüman-Hristiyan nüfusunun *ex-post* mübadelesinin ileri görüşlü devlet adamlığı zannıyla pozitif beklentilerle Lozan'a alınmasının suçlusu Türkiye'dir. Nüfus mübadelesi Türkiye tarafından dayatılmıştır. Bu teklif, Yunan diplomatları tarafından isteksiz karşılanmıştır, yoğun baskı altına alındıklarından gönülsüzce kabul edilmiştir[29]. Bu paragrafta, öncelikle, Lozan Barış Antlaşması zamanında, Avrupa meclislerinde Türkiye hakkında ileri sürülmüş asılsız iddialar aktarılmıştır. Sonra, Lozan öğretisinin Türkiye aleyhine iftiracı kısmı örneklenmiştir. Bu perspektifte, Lozan Barış

---

25 Mallet, "Les Juifs de Turquie, " 60, 61.

26 Gareth Jenkins, "Non-Muslim Minorities in Turkey: Progress and Challenges on the Road to EU Accession," *Turkish Policy Quarterly* 3, sy. 1 (2004): 4, 8, erişim 10 Eylül, 2024, http://turkishpolicy.com/images/stories/2004-01-evasivecrescent/TPQ2004-1-jenkins.pdf; aynı yönde bakınız: Konstantinos Tsitselikis, "The minority protection system in Greece and Turkey based on the Treaty of Lausanne (1923): A legal overview," (7th International Student Conference, Borjan Tanevski Memorial Fund, ACT/Anatolia College, 14.5.2010), 3, 4, erişim 10 Eylül, 2024, http://www.sophia.de/borjan/BTConference2010/Tsitselikis_Lausanne_system.pdf.

27 Hamit Bozarslan, "Les Minorités en Turquie," *Pouvoirs* 4, sy. 115 (2005): 106.

28 Konstantinos Tsitselikis, "A Surviving Treaty: The Lausanne Minority Protection in Greece and Turkey," içinde *The Interrelation between the Right to Identity of Minorities and their Socio-economic Participation*, ed. Kristin Henrard (Londra: Brill | Nijhoff, 2013), 288. Yazar, Yunanistan ve Türkiye'nin ulus devlet kuruluşunda dil ve din birleşiminin benzeştiğini, ulus inşasının ve devletler arası rekabetin iki erkek kardeşi düşman yaptığını belirtir (Tsitselikis, "A Surviving Treaty," 287, 288). Oysa Türkiye Yunanistan'a değil, Yunanistan Türkiye'ye düşman olmuştur. Bunun sebebi, ulus devlet inşasından ziyade; Yunanistan'ın arkasına İngiltere ve Fransa'yı alıp İzmir, İstanbul, Bursa, Eskişehir, Kütahya ve Afyon'u işgal etmeye kalkışmasıydı.

29 Athanassios Pitsoulis, "Greece, Turkey, the Eastern Question," 456, 457.

Antlaşması'nda, yeni Türkiye'nin sınırlarından asla taviz verilmeksizin tanıtılması; Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma borçların vadeye bağlanması; ayrıca Misak-ı Millî'nin tamamında gayrimüslimlerin azınlık addedilmeleri ve azınlık haklarıyla donatılmaları üstün başarı şeklinde nitelenebilir.

Aslında gayrimüslim cemaatler, özellikle Rumlar, Lozan Antlaşması'ndan pek hoşnut olmamıştı. Devlet yetkililerine karşı sergiledikleri sevinç gösterileri samimiyetsizdi. Barışın kendileri için ne getirdiği ve götürdüğüne dair sonuçları kestirememek onları rahatsız ediyordu[30]. Lozan, Türkiye'deki Yahudi, Rum ve Ermeniler açısından paradoksa sebep olmuştur. Bir yandan yeni haklar edinen azınlıkların, diğer yandan bulundukları ülkenin istisna rejimine tabiiyetleri kesinleşmiştir[31]. Oysa Lozan'da Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklar değerli hak ve statüler elde etmiştir. Bunlar şöyle sıralanabilir: (diğer vatandaşlarla ayrımsız) yasa önünde eşitlik yanı sıra dillerini konuşma, din ve geleneklerini pratik özgürlüğü[32]. Bu temel özgürlüğe, inancın uzantısı; eğitim, mabet, din görevlisi ve mezarlık konuları dâhildir[33]. Türkiye azınlık statüsünde sadece dini kabul etmiş, ırk ve soy esasını kesinlikle reddetmiştir[34]; ayrıca daha şefkatli terim seçerek

30 Toprak, "Tanin Gazetesinde Yankıları," 12.

31 Laurent-Olivier Mallet, "Les Juifs de Turquie : entre les minorités et la construction identitaire Turque," *Cahiers d'Études sur la Méditerranée orientale et le monde Turco-Iranien*, sy. 28 (1999): 59.

32 Köktaş Atıcı ve Büyükbaş, "Dış İlişkiler Boyutu," 7; Erhan Ramazan Güllü, "Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Azınlıklara Yönelik Politikaları," *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 7, sy. 2 (2018): 268, 269; Gülşen Reyhan, "Türkiye'deki Musevilerin Lozan'daki Haklarından Feragati ve Hahambaşılık Makamının Yetkilerinin Kısıtlanması," *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 10, sy. 1 (2021): 5; Lâle İzmirli Ayhan, "Çözülemeyen Problem: Cemaat Azınlık Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmesi," *Tesam Akademi Dergisi* 5, sy. 1 (2018): 105; Alaeddin Yalçınkaya, "Uluslararası Hukuk Süjesi Olarak Türkiye'deki Süryani Toplumu," *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar Dergisi*, sy. 19 (2022): 99.

33 Yalçınkaya, "Türkiye'deki Süryani Toplumu," 100.

34 Çağrı, "80. Yılında Lozan," 202; Oran, "The Minority Concept," 36, 37; Oran, "Yeniden Okurken," 298-300; Yalçınkaya, "Türkiye'deki Süryani Toplumu," 99; Jenkins, "Non-Muslim Minorities in Turkey," 3; Hasan Tunç, "Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye," *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, sy. 2 (2004): 37-39; Mustafa Alkan, "Azınlık Vakıfları (Tarihî Arka Planı, Hukukî Yapısı ve İç Analizi)," *Gazi Akademik Bakış* 2, sy. 4 (2009): 94; Kâmil Kısa, "Lozan'dan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Hukukî Statüleri," *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4, sy. 2 (2018): 315; Ayhan Köseoğlu, "The Assyrian case: The impact of the European

azınlıkları, yani gayrimüslimleri cemaatler şeklinde adlandırmayı tercih etmiştir[35]. Lozan'da Ermenilere münhasır hükümler yer almamıştır. Türk diplomatlar aldıkları kesin talimat uyarınca Amerika ve İngilizlerin Ermeni yurdu taleplerini reddetmiştir[36]. Türkiye içindeki yurttaş Müslümanların azınlık kabul edilmeleri engellenmiştir[37]. Bununla birlikte, mübadeleye rağmen, Yunanistan'da yaşamayı her nasılsa sürdüren Türk Müslümanlar orada azınlık teşkil etmektedir. Âkit devletlerin eş zamanlı azınlık barındırması mütekabiliyet kuralını akla getirir[38]. Bu kuralda, "*Yunanistan ve Türkiye'de yaşayan ve azınlık statüsünde vatandaş olan belirli gruplara tanınan hakların garantisi*" sağlanır[39]. Gerçekten, Lozan'ın 45'inci maddesi, söz konusu karşılıklığı; "*İşbu fasıl ahkâmı ile Türkiye'nin gayrimüslim ekalliyetleri hakkında tanınan hukuk, Yunanistan tarafından dahi kendi arazisinde bulunan Müslüman ekalliyet hakkında tanınmıştır*" cümlesiyle somutlaştırır[40], [41]. Lozan Antlaşması'nın dinî haftalık tatille ilgili 43'üncü maddesi tam da bu noktada çift taraflı uygulamaya kavuşur. Hükmün ilk

Union on Turkey's minority rights concept" (Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2014), 15. Lozan'daki azınlık tanımı Müslüman olmamak değildir. Gayrimüslimler; Yahudiler, Ermeniler ve Rumlarla sınırlanmış, böylece diğer kiliseleri takip eden Yezidiler, Süryaniler ve Keldaniler dışlanmıştır (Bozarslan, "Les Minorités en Turquie," 101; aynı yönde bakınız: Köseoğlu, "The Assyrian case," 15).

35 Alkan, "Azınlık Vakıfları," 103.

36 Firdes Temizgüney, "Lozan Sonrası Ermeni Emvali Metrukesine Yönelik Düzenleme ve Uygulamalar (1923-1928)," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 62, (2018): 303, 305; Yüksel, "Oturumun İncelenmesi," 21, 22; Tunç, "Azınlık Hakları Sorunu," 37-39.

37 Kodal, "Türk Kamuoyu," 242; Güllü, "Lozan Antlaşması Sonrası," 270; Tunç, "Azınlık Hakları Sorunu," 40.

38 Lozan sonrası mübadele hakkında bakınız: Tülay Âlim Baran, "Lozan'a Kadar Göç ve Lozan Sonrası Mübadele Uygulaması," içinde *Lozan Barış Antlaşması'nın 100. Yılına Armağan*, ed. Tülay Âlim Baran (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2023), 107-122.

39 Sibel Özel, "Lozan Antlaşması ve Azınlık Hukuku Çerçevesinde Fener-Rum Patrikhanesi'nin Hukukî Konumu," *Avrupa Araştırmaları Dergisi* 14, sy. 1 (2006): 59; Türkiye ve Yunanistan'ın azınlık haklarında kısas anlaşması için ayrıca bakınız: Tsitselikis, "The minority protection system," 1, 13, 15.

40 Bu fıkranın Fransızcası şöyledir: "*Les droits reconnus par les stipulations de la présente section aux minorités non Musulmanes de la Turquie, sont également reconnus par la Grèce* à *la minorité Musulmane se trouvant sur son territoire*".

41 Bu fıkranın İngilizcesi şöyledir: "*The rights conferred by the provisions of the present section on the non-Moslem minorities of Türkiye will be similarly conferred by Greece on the Moslem minority in her territory*".

fıkrası, "*Gayrimüslim ekalliyetlere mensup Türk tebaası, ahkâmı itikadilerine mugayir veya dinî ayinlerini muhil herhangi muamelenin ifasına mecbur tutulmayacakları gibi hafta tatilleri gününde mahkemelerde ispatı vücut etmekten veya herhangi muamele kanuniye icrasından istinkâf ettiklerinden dolayı bunların hiçbir hakları sakıt olmayacaktır*" şeklinde alıntılanabilir[42], [43]. İkinci fıkrası ise "*Mamafih bu hüküm, mezkûr Türk tebaasını intizamı ammenin muhafazası için diğer herhangi Türk tebaasına tahmil edilen mecburiyetlerden azade kılmayacaktır*" çekincesini içerir[44], [45].

1923 yazında Lozan'da ülke bütünlüğü ve tam bağımsızlık konuları haricinde tavizler verildiği aşikârdır. Karşılıklılık kuralı, Türkiye'de yaşayan azınlıklara bahşedilenlerle Yunanistan'da (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerinde) kalan Türk Müslümanlar lehine kazanılanlar arasında denge kurulmasına vesiledir. Bu çalışmada, Lozan Barış Antlaşması'nın 43 ve 45'inci maddelerindeki haftalık dinî tatil (dinlenme) günü kolaylığının, karşılıklılık niteliği göz önüne alınır; şaşırtıcı şekilde ayrışan kanunî (*de jure*) ve fiilî (*de facto*) sonuçları değerlendirilir. Sözleşme müzakerelerinde, haftalık dinî dinlenme günü serbestisinin Türkiye tarafınca, hukukî ödün şeklinde bilinçli sunulup sunulmadığı; hukukta süre kavramı, özel hukuktaki süre çeşitleri ve genel hafta tatili çerçevesinde araştırılır.

---

42 Bu fıkranın Fransızcası şöyledir: "*Les ressortissants Turcs, appartenant aux minorités non Musulmanes, ne seront pas astreints à accomplir un acte quelconque constituant une violation de leur foi ou de leurs pratiques religieuses, ni frappés d'aucune incapacité s'ils refusent de comparaitre devant les tribunaux ou d'accomplir quelque acte légal le jour de leur repos hebdomadaire*".

43 Bu fıkranın İngilizcesi şöyledir: "*Turkish nationals belonging to non-Moslem minorities shall not be compelled to perform any act which constitutes a violation of their faith or religious observances and shall not be placed under any disability by reason of their refusal to attend Courts of Law or to perform any legal business on their weekly day of rest*".

44 Bu fıkranın Fransızcası şöyledir: "*Toutefois, cette disposition no dispensera pas ces ressortissants Turcs des obligations imposées à tous autres ressortissants Turcs en vue du maintien de l'ordre public*".

45 Bu fıkranın İngilizcesi şöyledir: "*This provision, however, shall not exempt such Turkish nationals from such obligations as shall be imposed upon all other Turkish nationals for the preservation of public order*".

I. ÖĞRETİDE LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN 43 ve 45'İNCİ MADDELERİ

Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıkların korunması bölümünün 43'üncü maddesi, azınlıkların "*hafta tatillerinde herhangi resmî işlemi yerine getirmeye zorlanmama hakları bulunduğu*" anlamına gelir. Burada, azınlıkların "*dinî istirahat günlerinde mahkemelerde bulunmadıkları ya da kanunun öngördüğü herhangi işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmemeleri*" temin edilir[46]. Başka deyişle, "*gayrimüslim azınlıkların inançlarına zıt veya ibadetlerini bozan herhangi işleme …, hafta tatili günlerinde herhangi resmî işlemi yerine getirmeye zorlanamayacakları*" garantilenir[47]. Ayrıca, "*Türk hükümetinin bu maddedeki sorumluluğu, dinî inançlarına aykırı eylem yerine getirmeye gayrimüslimleri zorlamamak*" şeklinde netleştirilir[48]. Başka görüşe göre, bu madde, Türk-Yunan ilişkilerinde yeni beliren hukukî uzlaşıdır. Hükmün her iki fıkrasının lafzındaki negatif söylem önemsenmelidir[49].

Lozan'da azınlıkların korunması konusunda geçerli karşılıklılık ilkesi, Türkiye'deki azınlıklara verilecek hakların Yunanistan'daki Türk Müslüman azınlığa verilecek haklar kadar olmasıdır[50]. Başka görüşe göre, Lozan'daki

---

46 Köktaş Atıcı ve Büyükbaş, "Dış İlişkiler Boyutu," 6, 9.

47 Betül Dürgen, "Türkiye'deki Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri," *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, sy. 2 (2016): 116.

48 Ayhan Köseoğlu, "The Assyrian case," 15.

49 "*Açıkça görüldüğü üzere, Kemalist Türkiye'deki Hristiyan ve Yahudiler, diğerlerinin, yani Müslüman çoğunluğun yaptıklarını yapmaları için güçlü şekilde teşvik edilmektedir. Ancak dinî inanç ve uygulamalarına bağlılıklarını ifade etmekte ısrar ederlerse ne genel rejime uymaya zorlanacaklar ne de herhangi yasal marjinalleştirme ile cezalandırılacaklardır. Aynı 43'üncü madde ile ilgili olarak, kamu düzeninin tüm âkit tarafların gözünde meşru olan, uzlaşmaya dayalı kırmızı çizgi sayıldığı belirtilmelidir… Farklı deyişle, Atina ve Ankara, dinî hukuk düzeninin zorunlu uygulanması veya dinî mahkemelerin zorunlu çalışması için stricto sensu sözleşme taahhüdüne girmemektedir*" (Ktistakis, "Patrimoine culturel des minorités," 32, 33). Bu görüşteki tarafgirlik ve gerçek dışılık eleştiriye layıktır. Gerek Osmanlı İmparatorluğu gerek Türkiye Cumhuriyeti döneminde gayrimüslimler, Müslüman çoğunluğun yaptıklarını yapmaları için güçlü şekilde teşvik edilmemiştir; aksine, oldukları gibi kabul edilerek bu kabule göre oluşturulmuş hukukî kaidelerle rahatlatılmışlardır.

50 İzmirli Ayhan, "Çözülemeyen Problem," 106; aynı yönde bakınız: Aykut Cankut, "Analysis of the Fener Greek Patriarchate And The Western Thrace Turkish Minority," *Uluslararası İktisadî ve İdarî Bilimler Dergisi* 7, sy. 2 (2021): 72.

azınlıkların korunması bölümü Yunanistan'da çoklu hukuk sistemi kurulmasına vesile olmuştur. Oradaki Müslümanlar, dolayısıyla Türkler de Yunan modeli yasal çoğulculuktan yararlanır. Zira uluslararası antlaşmayla azınlık statülerinin tanınması, Batı Trakyalı Müslümanlara, anadilde eğitim, hiç kısıtlamasız dinlerini uygulama, kendi dinî ve sosyal kurumlarını yönetme temel haklarını bahşetmiştir[51]. 45'inci madde, azınlıkları diğer vatandaşlarla eşit tutan negatif haklar bakımından değil, pozitif haklar açısından geçerlidir. Türkiye'de bulunan gayrimüslim azınlığa tanınan pozitif her hak veya imtiyazın Yunanistan'daki Türk Müslüman azınlığa da aynen tanınmasıdır. Örneğin Heybeliada Ruhban Okulu açılmasının eş değerliği, Yunanistan'da İslâm dini öğreten ve yabancı ülkelerden (yatılı ya da gündüzlü) öğrenci kabul eden Yunan devletinden bağımsız yüksek okul açılmasıdır[52]. Aynı yönde, Patriklik için imtiyazlar talep eden ve oldubittiyle Fener Rum Patrikhane'sine ekümenik üstünlük kazandırmak isteyen Yunanistan'ın kendi din temsilcilerini bile seçemeyen Batı Trakya Türklerine Lozan Antlaşması'nın onlara kazandırdığı hakları bile tanımaması mütekabiliyete uymaz[53]. Bunlara karşılık, Lozan'ın 45'inci maddesinde gerçek anlamda mütekabiliyetten bahsedilememesi, bu maddenin uyruklukla bloke olması, vatandaş gayrimüslimleri kapsamaması iddia konusudur[54]. Âkit devletlere misilleme imkânı tanıyan bu madde başka yönden de eleştirilir. Yunanistan ile Türkiye'yi azınlıklar üzerinde hak sahibi gören kısıtlayıcı bakış açısı terk edilmelidir. Taraflardan biri antlaşmayı uygulamayı reddederse diğeri de aynı seçimde

---

51 Burak Saygılı, "Legal Pluralism in Greece: Between Minority Rights and Individual Rights," *Tekirdağ Namık Kemâl Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (2021): 4-6; ayrıca bakınız: Cin, "Hukukî Düzenlemeler," 5-10.

52 Özel, "Fener-Rum Patrikhanesi," 59, 60. "*Türkiye'de Heybeliada özel ve özerk ruhban yüksek okulunun açılması talepleri dile getirildiğinde, hatta getirilmese dahi Avrupa Birliği üyesi Yunanistan'daki Türklerin eğitim ve öğretimlerinin durumu da gündeme getirilmeli, hatırlanmalıdır*" (Cin, "Hukukî Düzenlemeler," 10, 11).

53 Cankut, "Analysis of the Fener Greek Patriarchate," 63, 76; Emruhan Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler," *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 50 (Güz 2012): 419, 491, 492, 495; aksi yönde bakınız: Tsitselikis, "The minority protection system," 8, 9. "*Lozan'da müzakereler devam ederken, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Türk idarecilerinin kesin kararı, hem azınlık meselesini yurt içinde ve yurt dışında milletlerarası bir statüye kavuşturmak, hem de azınlıklara ait Patrikhane, hahamhane, kilise, havra ve yabancı okullar gibi kurumları, hilafet kurumunda yapılacağı gibi kapatmaktı*" (Yalçın, "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi," 490, 491).

54 Dürgen, "Türkiye'deki Yabancı Cemaat Vakıfları," 117.

bulunabilir. Türkiye ve Yunanistan dostane geçinirken iki ülkedeki azınlıklar rahat etmekte, onların ilişkileri bozulduğunda bundan azınlıklar da doğrudan ve olumsuz etkilenmektedir[55]. "*Tarihin ve diplomasinin kaderi, Yunanistan ve Türkiye'de 1923'ten bu yana özellikle hassas duruma uyum sağlamak zorunda kalmış iki azınlık, Rum Ortodoks Türkler ve Müslüman Rumlar bırakmıştır. Bu şekilde ortaya çıkan durum, ilgili halklar için zorluk kaynağıdır*" şeklindeki tenkide de yer verilebilir. Tikellikleri içinde güçlenen bu azınlıklar asimile edilemez şeklinde değerlendirilir. 45'inci maddedeki karşılıklılık bazen misilleme politikasına dönüşmektedir. Entegrasyon ve asimilasyonu özdeş sanan katı ulus-devlet ilkesi üzerine inşa edilmiş siyaset iki tarafı da hantallaştırır[56].

Mütekabiliyet ilkesiyle tamamlandığında, Lozan'ın 43'üncü maddesi, "*Batı Trakya Türklerinin din ve ibadet özgürlüklerini korur, bu özgürlüğün kamu düzeni dışında sınırlanamamasını*" belirtir[57]. Esasen bu maddeler, sadece Batı Trakya bölgesindeki Müslüman azınlıktan değil, Yunanistan'daki Müslüman azınlıktan söz eder[58]. Farklı görüş; "*İslâmî takvime uygun biçimde Yunanistan'daki Müslüman Türk azınlığa resmî tatil ayrıcalıkları tanınır. Rumlar Ortodoks Hristiyan dinine uygun biçimde yemin ederken, İslâm dininin icaplarına uygun biçimde Müslüman Türklerin yemin etme hakkı, İslâmî dernek ve sendikalar kurma, bunları işletme hakları mevcuttur*" yönündedir[59].

---

55 Kısa, "Lozan'dan Günümüze," 317, 324. Bu görüşe katılmak mümkün değildir. Karşılıklılık ilkesi, azınlıkları ele geçirilecek, siyasete alet edilecek unsura indirgemez. Bilakis böyle olmasını engeller. Hemen misilleme imkânının azınlıkları nasıl koruduğu örneklenebilir. Lozan ve akabindeki mübadele antlaşmalarına rağmen Yunanistan, bünyesindeki Türklere kötü davranmayı sürdürürken, mübadele koşullarına aykırı davranırken, vatana dönmeye karar veren Türklerin değerli taşınır eşyalarına haksız el koyarken, Batı Trakya'daki Türklerin perişan hâlini dikkate alan İsmet İnönü, geri adım atmazlar ve antlaşmaya uymazlarsa misliyle karşılık verileceğini belirtmiştir [Bilgiç, Bestami S., "Mudanya'dan Lozan'a Yunanistan'daki Türkler ve Nüfus Mübadelesi (1922-1923)," *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 27 (2017): 151].

56 Joëlle Dalègre, "Entre Grèce et Turquie : une situation délicate, les minorités," *Cahiers Balkaniques*, sy. 33 (2004): 1, 2. Gerçekten, ulus devletlerin hâkimiyetlerinde yaşayan etnik gruplara karşı, entegrasyon görünümünde asimilasyona meyletmesi, tarihte iyileştirilmesi güç yaralara sebep olmuştur. Anılan görüşte işaret edilen bu ayrım, ulusal öz eleştiri çerçevesinde önemsenebilir.

57 Kısa, "Lozan'dan Günümüze," 317.

58 Cin, "Hukukî Düzenlemeler," 6.

59 Cin, "Yunanistan'daki Azınlıklar," 4086.

II. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN 43'ÜNCÜ MADDESİNDEKİ HAFTALIK DİNÎ TATİL GÜNÜ KOLAYLIĞININ *DE JURE* KAPSAM VE ETKİLERİ

Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesi azınlıkların korunmasına adanmış hükümlerden biridir ve hükmün ilk fıkrası yatayda iki boyutlu (*bilateral*) kaleme alınmıştır. Madalyonun ilk yüzü, azınlıkların dinlerine aykırı hukukî işlem ve eylemlere zorlanamaması; diğer yüzü ise onların haftalık dinî tatil günlerine saygı duyulmasıdır. Buradaki haftalık dinî dinlenme günü kolaylığının hukuktaki sürelere etkisini netleştirmek ve bu yansımanın kapsamını belirlemek için öncelikle, uluslararası hukukun genel yorum kuralına; ayrıca hukukta sürenin tanımına ve çeşitlerine değinilebilir. Şimdiden işaret edilmelidir ki mezkûr maddenin lafzına istinaden burada saptanan teorik etki ve kapsamın pratikteki imkânsızlığı müteakip başlığın konusudur. Yalnız Türkiye Cumhuriyeti'nde genel haftalık resmî tatil cuma gününe alınsaydı, her nasılsa cumartesi ve pazar sıradan iş günlerine dönüşseydi, bu başlık altındaki sonuçlar; varsayımsal olmaktan çıkar, basitçe fiilî gerçeği yansıtırdı.

Yetki (güç) dar yorumlanır (*potestas stricte interpretatur*) ve istisna genişletilemez (*singularia non sunt extenda*) ilkeleri apaçık doğrudur ve tüm hukukçularca kabul edilir[60]. İstisna hükmü (*lex singularis*), olağanın dışında hüküm getirir, ayrık olasılıkları düzenler ve sisteme yabancı unsurlar içerir. Her özel hüküm (*lex specialis*), *lex singularis* değildir; yalnız her *lex singularis*, *lex specialis*'tir. Kısacası, *lex singularis, lex specialis*'e göre daha dar kavramdır[61]. Uluslararası antlaşma maddelerinin yorumlanmasında şüphe hâlinde daha hoşgörülü (*in dubio mitius*) kuralı geçerlidir. İstisna teşkil eden hükmün dar yorumlanmasını andıran bu yorum kuralı; devletlerin egemenliklerini daha az sınırlayan, onları daha sınırlı yükümlülük altına sokan anlamın tercih edilmesidir[62].

---

60 Kemâl Gözler, "Yorum İlkeleri," içinde *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması*, ed. Ozan Ergül (Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2012), 78, 91, 115.

61 Aynur Yongalık, "İstisnalar Dar Yorumlanır Kuralı ve Değerlendirilmesi," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 60, sy. 1 (2011): 6, 7.

62 Hilal Nur Şarbak, "Uluslararası Hukukta Yorum ve Uluslararası Hukukun Ulusal Mahkemelerde Yorumlanması" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018), 47.

Hukukta süre (ecel), başlangıcı ve sonu bulunan zaman aralığıdır; kamu ve özel hukuk bölümlerinde ayrı değerlendirilir. Örneğin idare ve ceza hukuku alanlarındaki süreler kamu hukuku prensiplerine göre anlamlandırılır. Buna karşılık, özel hukukta süreler, kural olarak, hak düşürücü ve zamanaşımı süresi şeklinde ikiye ayrılır. Hak düşürücü süre hakkın kazanılmasına veya kaybedilmesine etki eder, yargılama açısından itiraz savunması teşkil eder, hâkim tarafından kendiliğinden dikkate alınır. Zamanaşımı ise alacağın talep ve/veya dava edilmesi olasılığında alacaklıya, borçluya def'i ileri sürerek ifadan kaçınma imkânı tanır. Aslında özel hukukta süreler, sadece hak düşürücü veya zamanaşımından ibaret değildir. İkili kategori dışında kalan diğer süreler, gerek maddî hukuku (esası) gerek usul hukukunu (muhakemeyi/yargılamayı) ilgilendirir. Diğer taraftan, sürelerin hesaplanmasında takvim ve iş günü şeklinde ayrıma gidilir. Özel hukukta kaide itibarıyla süreler takvim günü üzerinden hesaplanır, tatil günleri de süreye dâhildir. Buna karşılık, iş hukukunda sürelerin yalnız iş günleri dikkate alınarak hesaplanması vakidir[63]. Gerçekten, İş Kanunu[64], 3, 10, 25, 26'ncı; ayrıca Deniz İş Kanunu[65] 26'ncı maddelerinde açıkça *iş günü* ifadesini yeğler.

---

[63] Ejder Yılmaz, "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Süreler," *Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi* 8, sy. Özel (Prof. Dr. Aydın Zevkililer'e Armağan) (2013): 3167, 3168, 3183; Volkan Özçelik, "Medenî Usul Hukukunda Hâkimin Verdiği Kesin Süre," *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy. 129 (2017): 133, 134; Ahmet Kılınç, "Mecelle'ye Göre Zamanaşımı: Uygulamada Görülen Aksaklıklar ve Çözüm Önerileri," içinde *Uluslararası Mecelle Sempozyumu*, ed. Fethullah Soyubelli (Bursa: Türkiye Adalet Akademisi, 2021), 188, 189; Şeref Ertaş, "Sürekli Borç İlişkilerinde Zamanaşımı," *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 16 (2014): 3093; Vildan Peksöz, "Hak Düşürücü Sürelerin Dava Şartı Olarak Nitelendirileme(me)si," *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28, sy. 1 (2024): 103-106; Sevde Erten, "Uluslararası Taşımalarda Taşıyanın Sorumluluğu," *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi* 3, sy. 5 (2004): 7, 8; Mesut Aygün ve Ali Önal, "Yargıtay Kararları Işığında Milletlerarası Özel Hukukta Zamanaşımı," *Legal Hukuk Dergisi* 14, sy. 165 (2016): 4909, 4910; Hüseyin Hatemi ve Kadir Emre Gökyayla, *Borçlar Hukuku Genel Bölüm* (İstanbul: Filiz, 2021), 264-267; Mustafa Kemâl Oğuzman ve Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. 1* (İstanbul: Vedat, 2021), 344, 345; Gökhan Osman Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt V/1* (Ankara: Seçkin, 2019), 103, 104.

[64] 4857 Sayılı İş Kanunu (Resmî Gazete: 10.6.2003/25134).

[65] 854 Sayılı Deniz İş Kanunu (Resmî Gazete: 29.4.1967/12586).

Özel hukuktaki sürelerin hesaplanmasına dair başat hükümler sıralanabilir. Türk Borçlar Kanunu[66], 90 ilâ 95'inci maddelerinde süreye bağlı borçları düzenler. Söz konusu yedek hükümlerden tatille ilgili 93'üncü madde alıntılanabilir: "*İfa zamanı veya sürenin son günü, kanunlarda tatil kabul edilen güne rastlarsa, kendiliğinden bu günü izleyen ve tatil olmayan ilk güne geçer*". 94'üncü madde uyarınca, "*Borç, alışılmış iş saatlerinde ifa ve kabul edilir*". Alacaklı iş saatleri dışında ve/veya tatil gününe rastlayan ifayı kabul etmek zorunda değildir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu[67] da 90 ilâ 94'üncü maddelerinde süre konusunu aydınlatır. Adlî tatille ilgili 104'üncü madde çalışma konusuyla ilintili değildir. Tevafuk odur ki sırf Türk Borçlar Kanunu'nun değil Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun da 93'üncü maddesi resmî tatille ilgilidir. Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 93'üncü maddesi, "*Resmî tatil günleri süreye dâhildir. Sürenin son gününün resmî tatil gününe rastlaması hâlinde, süre tatili takip eden ilk iş günü çalışma saati sonunda biter*" şeklinde alıntılanabilir. Bu maddelerde açıkça resmî tatil terimi geçer. Süre; resmî tatil değil de memurların idarî izinli sayıldıkları günle sonlanırsa, tatili takip eden ilk çalışma günü kuralı uygulanmaz[68].

Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmı, azınlıkların haftalık dinî tatil günü özgürlüklerini rahatça yaşamalarını garantilemek adına, (diğer kanunlar gibi yürürlüğe konulmuş Lozan haricindeki) ulusal/millî hukuk (*lex nationalii*) düzeninde geçerli süreleri bazı somut olaylarda uzatma, esnetme gayesini haizdir. Bu üstün amaçla *lex nationalii*'de getirilen sürelerden azınlıklar lehine ayrılmayı emreden mezkûr maddenin haftalık dinî dinlenme günü kolaylığı bölümü âdeta hem *lex specialis* hem de *lex singularis* karakteri arz eder, böylece dar yorumlanır, genişletilmez. Bu nitelemelerde, kıyaslanan normların normlar hiyerarşisi piramidindeki katına değil kapsam alanına odaklanılır. *Lex nationalii*'de getirilen süreler, hangi kanunda olursa olsun, Lozan'ın 43'üncü maddesinin ilgili bölümüne oranla daha soyut ve genel genişliktedir. Çünkü Lozan'ın 43'üncü maddesindeki haftalık dinî dinlenme günü kolaylığı, sırf azınlıkları ve onlarla ilgili bazı somut olayları kapsar. Buna karşılık, *lex nationalii*'deki sürelerin kümesi, ilgili tüm olayları içerir ve muhatapları tüm vatandaşlardır. Özetle, tüm yurttaşlara eşit uygulanan sürelerden özel durumlarda azınlıklar

[66] 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu (Resmî Gazete: 4.2.2011/27836).
[67] 6100 Sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (Resmî Gazete: 4.2.2011/27836).
[68] Yılmaz, "Süreler," 3184; ayrıca bakınız: Antalya, "Borçlar Hukuku," 104.

lehine sapmaya sebep olduğundan mezkûr Lozan maddesindeki haftalık dinî dinlenme günü bölümü elbette *lex nationalii*'nin istisnasıdır; *potestas stricte interpretatur*, *singularia non sunt extenda* ve *in dubio mitius* yorum ilkelerine tâbidir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesinin iki fıkrası birlikte dikkate alınmalıdır. Mademki ikinci fıkra uyarınca kamu düzeninin korunması için diğer Türk vatandaşlarına dayatılan zorunluluklar gayrimüslimler hakkında onların haftalık dinî tatil günlerinde de geçerlidir, o zaman ilk fıkra sadece özel hukuka ilişkin sürelere etki eder. 43'üncü maddenin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmı, sadece özel hukuka dair süreleri kapsadığına göre kamu düzenini ilgilendiren idare ve ceza hukukundaki süreler hakkında dinî kolaylık sağlamaz. Örneğin, İdarî Yargılama Usulü Kanunu[69] 7'nci maddesinde, idarî işlemin iptalini dava etme süresini, tebliğ veya ilândan itibaren otuz veya altmış gün addeder. Ayrıca, Ceza Muhakemesi Kanunu[70] 173'üncü maddesinde, Cumhuriyet savcısının kovuşturmaya yer olmadığına dair kararına itiraz müddetini tebliğden itibaren iki hafta belirler. Şu hâlde, tebliğ veya ilândan sonra, Danıştayda ve idare mahkemelerinde altmış, vergi mahkemelerinde otuz günlük dava açma süresi Lozan'ın 43'üncü maddesindeki dinî tatil günü kolaylığından etkilenmez. Yine ceza muhakemesinde kovuşturmaya yer olmadığına dair savcılık kararına itiraz için kaçırılmaması gereken tebliğden itibaren iki haftalık müddet de mezkûr hükmün koruma alanına dâhil değildir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmının lafzına bakıldığında, bunun özel hukuktaki takvim ve iş günü şeklinde düzenlenen tüm hak düşürücü süreleri kural olarak kapsadığı zannedilebilir. Takvim günü şeklinde tayin edilen özel hukuk sürelerinde Türk Borçlar Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 93'üncü maddeleri önem arz eder. İlk bakışta, Lozan'ın söz konusu hükmü, millî hukukun anılan 93'üncü maddeleriyle senkronize ve uyumlu görünmektedir; oysa güncel genel hafta tatili tablosunda, bunların birbirlerinin uygulamasına ket vurduğu anlaşılır.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci bölümü, hakkın sakıt olmasından bahseder, öyleyse lafız itibarıyla özel

[69] 2577 Sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanunu (Resmî Gazete: 20.1.1982/17580).
[70] 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (Resmî Gazete: 17.12.2004/25673).

hukuktaki zamanaşımı sürelerine değil hak düşürücü sürelere işaret eder. Aslında amaçsal ve genişletici yorumla ilgili maddenin zamanaşımı sürelerini de içerdiği ileri sürülebilirdi. Lâkin birinci fıkrada, İngilizce "*shall not be placed under any disability*", Fransızca "*ni frappés d'aucune incapacité*" ifadeleri geçer. Burada; yetkisizlikten, iş görememezlikten, engellilikten bahsedilmektedir. Haftalık dinî tatil gününde mahkemeye çıkılmadı veya işlem yapılmadı diye hukuken harekete geçme hakkının ya da yetkisinin yitirilmesi istenmemektedir. Dolunca hakkı sona erdiren; durmayan, kesilmeyen ve geriye sarılamayan; savunma terminolojisinde itiraz teşkil eden ıskatı süredir. Zamanaşımının dolması üzerine, alacağın sükût etmediği, borcun eksik borca dönüştüğü malumdur. Kaldı ki bu maddenin *lex singularis* niteliği yanı sıra; *potestas stricte interpretatur*, *singularia non sunt extenda* ve *in dubio mitius* yorum kurallarına tabiiyeti hatırlanmalıdır. Böylece, 43'üncü maddenin özel hukuktaki zamanaşımı sürelerini de kapsar boyuta genişletilmesinin hukuk tekniğine uymadığı sonucuna varılır. Meselâ, Türk Borçlar Kanunu'nun 145 ve 146'ncı maddelerindeki on ve beş yıllık zamanaşımı süreleri Lozan'ın 43'üncü maddesiyle etkileşmez. Buna karşılık, satıcının ayıba karşı garantisi hakkında Türk Borçlar Kanunu'nun 223'üncü maddesindeki uygun süre, ayrıca 224'üncü maddesindeki dokuz gün, Lozan'ın 43'üncü maddesiyle hipotetik olarak ilişkilendirilebilir. Yine Türk Ticaret Kanunu[71], 21 ve 23'üncü maddelerindeki iki ve sekiz günlük hak düşürücü süreler itibarıyla, mezkûr uluslararası antlaşma hükmüyle kuramsal boyutta iletişimde sanılabilir. Şu hâlde, Lozan'ın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci bölümü; hükmün pratik sonucu bulunsaydı, özel hukuktaki böylesine hak düşürücü sürelerin son günleri Türk vatandaşı azınlıkların haftalık dinî tatil günlerine denk geldiğinde, hakkın kaybını, müteakip ilk iş gününün sonuna teorik olarak öteleyebilirdi.

Sırf maddî hukukta değil usul hukukunda da hak düşürücü sürelerle karşılaşılır. Zira usul veya icra işlemine hak düşürücü süre biçilmişse bu sürenin sona ermesi, esas hakka etki etmeksizin, o işlemi yapma hakkını veya yetkisini usulen sonlandırabilir. Demek ki Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmı, yarattığı ilk imaj itibarıyla gerek esası gerek usulü kapsar, hem usul hukukunda hem de maddî hukukta geçerlidir. Yeter ki *lex nationalii*'nin özel hukuka dair sair süresi kaçırılınca

[71] 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu (Resmî Gazete: 14.2.2011/ 27846).

hak veya yetki kaybı gerçekleşsin. Örneğin Türk Medenî Kanunu, 989'uncu maddesinde, taşınır davasını beş yıllık hak düşürücü süreye bağlar. Bu sürenin bitmesi, yani "*taşınır davasının süresinden sonra açılması*", muhakeme düzleminde, dava şartı noksanlığına sebep olur. Benzer yönde, Türk Ticaret Kanunu'nun 82'nci maddesinde zıyaı öğrendikten sonra işleyen otuz günlük süre geçtikten sonra zıyaın tespiti amacıyla çekişmesiz yargıya başvurulursa, "*yargılama (dava) şartındaki noksanlık nedeniyle talep reddedilir*"[72]. İşte Lozan'ın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci bölümü, hükmün pratik sonucu bulunsaydı, böylesine yargısal etkileri haiz hak düşürücü sürelerin son günleri Türk vatandaşı azınlıkların haftalık dinî tatil günlerine denk geldiğinde, dava şartlarındaki noksanlıkları giderme imkânını, takip eden ilk iş gününün sonuna kuramsal olarak erteleyebilirdi.

III. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN 43 VE 45'İNCİ MADDELERİ PERSPEKTİFİNDE ÜÇ SEMAVÎ DİNİN HAFTALIK DİNÎ TATİL GÜNÜ OLGUSUNA KISA BAKIŞI

İslâm'da tam gün hafta tatili yoktur. Bununla birlikte, perşembe akşamından cuma öğlene değin değerli ibadet saatleridir. Cuma öğlen saatleri kural olarak erkek Müslümanlar açısından cemaat namazı vaktidir. Her türlü iş yerlerinde cuma namazını eda etmek isteyen Müslüman çalışanlara kolaylık sağlanması beklense de her cuma iş günüdür. Nitekim cuma namazı toplu ibadetinden sonra ticaretle meşguliyet mübahtır[73]. Yahudilerde *Şabbat* cuma güneş batımından cumartesi güneş batımına kadar süren dinlenme ve iş bırakma günüdür. Çünkü Tevrat'a göre Yaratıcı, pazar-cuma günleri arasında altı günde yaratımı tamamlamış, cumartesi istirahate çekilmiştir. Hristiyanlıkta ise Hz. İsa bir Pazar günü dirilmiştir. Her pazar günü kutsal ayinle Hz. İsa'nın dirilişi kutlanır[74].

---

72 Peksöz, "Dava Şartı," 110, 114.

73 "*İslâmiyet'te büyük değer verilen haftalık toplu ibadetin yapıldığı gün*"; "*Cuma, haftalık ibadet günü olarak daha önce Yahudi ve Hristiyanlar için tayin ve takdir edilmiş, fakat onlar bu konuda ihtilâfa düşerek Yahudiler cumartesiyi, Hristiyanlar pazarı haftalık toplantı ve ibadet günü olarak benimsemişler*" (Hayreddin Karaman, "Cuma," İslâm Ansiklopedisi, erişim 16 Eylül, 2024, https://islamansiklopedisi.org.tr/cuma).

74 İslâm'dan önce hafta tatili hakkında bakınız: Kürşat Demirci ve Cevdet Küçük, "Hafta Tatili (İslâm'dan Önceki Din ve Toplumlarda)," İslâm Ansiklopedisi, erişim 16 Eylül, 2024, https://islamansiklopedisi.org.tr/hafta-tatili.

Tüm dinî tatiller; İslâm'da cuma, Hristiyanlıkta pazar, Yahudilikte cumartesi değildir. Meselâ 2024'te, Hristiyanlığın Noel'i, 25-26 Aralık Çarşamba ve Perşembe; Azizler günü ise 1 Kasım Cuma günlerindeydi. Yine 2025'te Yahudilerin *Pesah* (Hamursuz) bayramı 12 Nisan Cumartesi başlayıp yedi veya sekiz gün kutlanacaktır. Yahudiler, Hamursuz bayramının ilk ve son günlerinde çalışmazlar. Benzer yönde, 2025'te Hristiyanlar 25-26 Aralık Perşembe-Cuma günleri dinlenir. İslâm'da ise Ramazan ayında imsaktan iftara değin oruç tutulması esastır. Ramazan'da çalışma düzeni oruç sebebiyle farklılık göstermez. Yine de oruç ibadetini yerine getirmiş vardiyalı işçilerin iftarda rahatça oruçlarını açabilmelerine olanak tanınması arzu edilir. Diğer taraftan, 2025'te 30 Mart-1 Nisan'da Ramazan kutlaması Pazar'dan Salı'ya, 6-9 Haziran Kurban bayramı ise Cuma'dan Pazartesi'ye denk gelecektir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesinin ilk fıkrasında, Türkçe "*hafta tatilleri gününde*", İngilizce "*their weekly day of rest*" ve Fransızca "*le jour de leur repos hebdomadaire*" ifadeleri geçer. İngilizce ve Fransızca ibarelerin karşılığı haftalık dinlenme günüdür. Lozan'ın 43'üncü maddesinin *lex singularis* karakteri yanı sıra; *potestas stricte interpretatur*, *singularia non sunt extenda* ve *in dubio mitius* yorum kurallarına tabiiyeti anımsanmalıdır. Bu odakta, 43'üncü maddenin 1'inci fıkrasının 2'nci bölümü, sadece haftalık dinî tatillerde uygulanır, diğer dinî bayram ve/veya tatillere sirayet etmez. Üç semavî dindeki Ramazan orucu, Ramazan-Kurban-Hamursuz bayramları, Noel veya Azizler günleri gibi özel tarihler haftalık dinî tatil günü olgusuna dâhil değildir. Demek ki Müslümanların Ramazan veya Yahudilerin Hamursuz bayramı ya da Hristiyanların Noel tatili, mezkûr Lozan hükmünün sağladığı süre esnekliğine gerekçe gösterilemez. Türkiye'deki azınlıklar açısından, Lozan'ın 43'üncü maddesindeki haftalık dinî dinlenme günü kolaylığı; Hristiyanlık ve Yahudiliğin sadece haftalık dinlenme günleri, yani cumartesi ve pazar ile ilişkilendirilebilir. Lozan'ın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmıyla 45'inci maddesinin birleşmesi, Yunanistan'daki (ayrıca Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerindeki) Türk Müslümanlar lehine haftalık dinî tatil gününü, cuma öğlen namazının (kural olarak erkekler açısından en yakın camide cemaatle) layıkıyla eda edilmesi için gerekli zamanla sınırlar.

IV. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN 43'ÜNCÜ MADDESİNDEKİ HAFTALIK DİNÎ TATİL GÜNÜ KOLAYLIĞININ *DE FACTO* HUKUKÎ SONUÇLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

İktisadî hayatın gereklerine uyumlanmış Türkiye Cumhuriyeti *Gregorian* (Miladî) takvimi benimsemiş; öncelikle cuma, ardından pazar gününü hafta tatili ilân etmiştir. Cumhuriyet'in ilânından itibaren en fazla on iki yıl genel hafta tatili cuma günüydü[75]. 1935'te bu uygulama terk edilmiştir. 394 sayılı mülga Hafta Tatili Hakkında Kanun[76] uyarınca hafta tatili yirmi dört saatten az olmamak üzere cuma günleriydi. 2739 sayılı mülga Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun[77] hafta tatilini; halkın giyinmesi, alışveriş yapması amacıyla cumartesi öğleden sonra başlamak kaydıyla pazar gününe almıştır. Mülga Borçlar Kanunu[78] da bu kanundan etkilenmiştir. 1935'ten itibaren 2012'de Türk Borçlar Kanunu yürürlüğe girinceye değin, mülga Borçlar Kanunu'nun "Cuma ve tatil günleri" başlıklı 77'nci maddesi, hafta tatili pazar sayılarak uygulanmıştır. 2429 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun[79] da 2739 sayılı mülga Kanun'daki aynı esası benimser. Devlet Memurları Kanunu[80], memurları haftalık kırk çalışma saatine bağlar, onlara cumartesi ve pazar günlerini tatil eder. Ayrıca, dinî tatiller İslâm'a özgüdür, Ramazan ve Kurban bayramlarından ibarettir. Ulusal Bayram ve genel tatil günleri cuma akşamı sona ererse müteakip cumartesi tamamen tatil yapılır.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmı, sırf haftalık dinî tatil günlerinde, sadece özel hukuk ihtilaflarında, azınlıkları mahkemelerde davalı, davacı ya da şahit statüsünde bulunmaktan

---

75 Önder Deniz, "Cumhuriyet Döneminde Tatil Kavramı ve 1935 Tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu," *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 21, sy. 23 (2011): 66, 70; Münir Ekonomi, "Bölünemeyen Çalışma Şartlarından Hafta Tatili ve Diğer Tatiller," *Çalışma ve Toplum*, sy. 1 (2022): 32 (Dipnot: 27); ayrıca bakınız: Demet Cansız, "İlk İş Kanunu Öncesi Dönemde Çalışma Hayatı ve Türk İşçilere Tahsis Edilen Hizmet Grupları," *Türk Dünyası Araştırmaları* 123, sy. 243 (2019): 453.

76 394 Sayılı Mülga Hafta Tatili Hakkında Kanun (Resmî Gazete: 21.1.1924/54).

77 2739 Sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun (Resmî Gazete: 1.6.1935/3017).

78 818 Sayılı Mülga Borçlar Kanunu (Resmî Gazete: 8.5.1926/366).

79 2429 Sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun (Resmî Gazete: 19.3.1981/17284).

80 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (Resmî Gazete: 23.7.1965/12056).

vareste sayar; aynı zamanda, böylesine özel günlerde, herhangi hukukî işlemi yapamamaları yüzünden onların hiçbir hak kaybetmemelerini garantiler. Azınlıkların haftalık dinî tatil günleri; Yahudilerde cumartesi, Hristiyanlarda pazar günüdür. Türkiye Cumhuriyeti'nde devlet memurları cumartesi ve pazar günleri artarda tatil yapar, dolayısıyla hafta sonu karakollar, nöbetçi savcılıklar gibi istisnalar haricinde resmî daireler kapalıdır. Hem cumartesi hem pazar, Türkiye'deki devlet dairelerinde kural olarak iş günü değildir; adliyelerde, hafta sonu, özellikle özel hukuk açısından pek değişiklik olmaz. Tabii Türkiye'deki tatiller gayrimüslimlerin dinî tatilleriyle her zaman örtüşmez, yani Türkiye'deki iş günleri azınlıkların dinî tatil günleriyle pekâlâ çakışabilir. Lâkin 43'üncü maddenin ulusal hukukta geçerli süreleri azınlıklar lehine esnetme kabiliyeti onların haftalık dinî tatil günlerine özgüdür ve Türkiye'nin resmî makamlarında (bilhassa özel hukuk spektrumundaki işlerde) geçerli iş günleri azınlıkların haftalık dinî tatil günlerine tekabül etmez. Gerek Türk Borçlar Kanunu'nun gerek Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 93'üncü maddesi sürenin resmî tatille sonlanması ihtimalinde bu sürenin tatili takip eden ilk iş günü çalışma saati sonuna uzamasını sağlar. Özel hukukta takvim günü üzerinden hesap edilen herhangi hak düşürücü süre azınlıkların haftalık dinî tatili cumartesi ya da pazar gününde sona erdiğinde, Türk Borçlar Kanunu'nun veya Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 93'üncü maddeleri evvel emirde yardıma koşar. Tabii Müslümanların ve gayrimüslim azınlıkların dinî bayramları ayrışır. Yalnız 31 Aralık-1 Ocak yılbaşına ek olarak, her cumartesi ve pazarın devlet dairelerinde devlet memurları nezdinde (dolayısıyla özel hukuka dair işlerin çoğunluğunda) kanunen tatil sayılması tüm gayrimüslim vatandaşlar açısından önemli avantajdır. Devlet Memurları Kanunu'nun 99'uncu, Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'un 3'üncü, Türk Borçlar Kanunu'nun ve/veya Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 93'üncü maddeleri birleşerek; Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesindeki haftalık dinî tatil günü kolaylığının (hükmün 1'inci fıkrasının 2'nci kısmının) Türkiye'deki tüm yurttaşlar gibi azınlıklara da uygulanan özel hukuktaki hak düşürücü süreler açısından işlevsizleşmesi sonucunu doğurmuştur. Esasen, 2739 sayılı mülga Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'un yürürlüğe girdiği 1 Haziran 1935'ten itibaren bu işlevsizleşme başlamıştı. Üstelik bu kanun, 1926'daki mülga Borçlar Kanunu'nun 77'nci maddesinde, cumayı pazara değiştirmişti. Diğer taraftan, Lozan'ın 43'üncü maddesi, Türk Borçlar Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri

Kanunu'nun 93'üncü maddelerinde geçen resmî tatil terimini, Türkiye'deki azınlıklar açısından onların (haftalık dinlenme günü haricindeki) diğer dinî tatillerini de kapsar boyuta genişletmez. Özel hukuka dair takvim günü şeklinde hesap edilen sair hak düşürücü süre, azınlıkların haftalık dinlenme günü dışındaki dinî tatil günüyle sonlanırsa, onlar Lozan'ın söz konusu maddesindeki kolaylıktan yararlanamazlar. Meselâ İş Kanunu'nun 26'ncı maddesindeki iyi niyet ve/veya ahlâka aykırı davranışın karşı akitçe öğrenildiği tarihten itibaren işleyen altı iş günlük sürenin sonu Türkiye'deki vatandaş Yahudi'nin Hamursuz bayramının ilk veya son günü olsa bile Lozan'ın 43'üncü maddesi süre uzatma işlevi görmez. Zira ulusal hukukta geçerli süreleri esnetme kabiliyeti açısından yalnız haftalık dinî tatil günlerine teorik olarak hasredilen bu uluslararası antlaşma hükmü, iş günü şeklinde hesap edilen hak düşürücü sürelerde de şu anda pratik olarak işe yaramaz. Ezcümle, 1935'ten bu yana, Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmındaki haftalık dinî tatil günü kolaylığının Türkiye'deki tüm yurttaşlar gibi azınlıklara da uygulanan özel hukuk hak düşürücü süreleri açısından işlevi kalmamıştır. 43'üncü maddenin ilk fıkrasının haftalık dinî dinlenme günü kolaylığı haricindeki ilk kısmı; diğer deyişle, Devletin azınlıkları dinlerine aykırı davranmaya zorlayamaması bölümü elbette işlevli ve ilelebet bâkidir. Yalnız 394 sayılı mülga Hafta Tatili Hakkında Kanun'daki genel haftalık cuma günü tatili geri gelseydi; Lozan'ın 43'üncü maddesindeki haftalık dinî dinlenme günü kolaylığı Türkiye'deki azınlıklar yararına yeniden fonksiyon kazanırdı, önceki "Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü Maddesindeki Haftalık Dinî Tatil Günü Kolaylığının *de Jure* Kapsam ve Etkileri" başlıklı bölümdeki teorik sonuçlar *de facto* uygulamaya kavuşurdu.

V. LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN 43 VE 45'İNCİ MADDELERİNİN BÜTÜNLEŞMESİYLE BELİREN ARDIL HUKUKÎ SONUÇLAR

Lozan Barış Antlaşması'nın 43 ve 45'inci maddeleri senkronizedir. Türkiye'deki gayrimüslimler ve Yunanistan'daki (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerindeki) Türk Müslümanlar açısından 43'üncü maddenin hukukî sonuçları teorik olarak özdeştir. Bu kuramsal eşdeğerliği karşılıklılık ilkesi sağlar. Antlaşma'nın 45'inci maddesine bakılarak hukukî sürelerin Türkiye'de, Yunanistan'da veya Lozan'ın tarafı diğer devletlerde

azınlık teşkil eden gayrimüslimler yahut Müslümanlar için ayrı ayrı düzenlendiği sanılmamalıdır. Sonuçta, her ulus devlette, ulusal hukuk; eşitlik, genellik ve soyutluk ilkelerine uygun caridir ve tüm vatandaşlara uygulanır. Mezkûr uluslararası antlaşma hükmü, âkit devletlerde her vatandaşa ayrı süre dayatılmasının temeli değildir; Yunanistan'da (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerinde) veya Türkiye'de, ulusal hukuk gereğince tüm yurttaşlara eşit uygulanan sürelerin haftalık dinî tatil günleriyle çakışması olasılığında, gayrimüslimlerin veya Müslümanların hak kaybına uğramamalarını topluca garantilemek amacını haizdir. İslamiyet'te tam gün haftalık dinî tatil anlayışı benimsenmemiştir. Bununla birlikte, cuma öğlen namazının kural olarak Müslüman erkeklere cemaatle kılınması farzdır. Lozan'ın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci bölümüyle 45'inci maddesinin birleşmesi; Yunanistan'da (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerinde) Türk Müslümanlar lehine haftalık dinî tatil gününü, cuma öğlen namazının (kural olarak erkekler açısından en yakın camide cemaatle) layıkıyla eda edilmesi için gerekli zamanla sınırlar. Lozan'ın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmı haftalık dinî tatil gününe özgülendiğinden, çalışmayı ibadet sayan İslâm'da tam tatil günü bulunmadığından, Batı Trakya'daki Türk Müslüman azınlıklar açısından haftalık dinî tatil günü rahatlığının yirmi dört saatlik faydası yoktur. Lâkin Lozan'ın 43'üncü maddesinin haftalık dinî tatil günü haricindeki bölümü (1'inci fıkrasının 1'inci kısmı), Türk Müslüman azınlıklar hakkında caridir. Hiç şüphesiz, Yunanistan (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü halefleri), bünyelerindeki Türk Müslümanları dinlerine ve/veya geleneklerine aykırı eylem ve/veya işlemlere zorlayamaz.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında çalışma hayatının esasları aslında İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenmişti. 1924'te çalışma hayatına katılmış hafta tatili günü çalışanları etkileyen önemli konular arasındadır. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlardan biri işçilere her hafta cuma tam gün istirahat tanınmasıydı[81]. Oybirliğiyle alınan "Cuma Tatili" başlıklı karar şöyledir: "*1-Cuma günü bütün Türkiye sekenesi için resmî tatil günüdür. 2-Herhangi din ve mezhebe salik olursa olsun, cuma günleri hiçbir dükkân ve müessese açık bulundurulamaz. Yalnız kasap sebzevatçı ve ekmekçiler öğleye kadar; kahve,*

[81] Cansız, "Çalışma Hayatı," 452, 453; ayrıca bakınız: Deniz, "Genel Tatiller Kanunu," 63.

gazino, lokanta, hamam ve eczaneler de akşama kadar açık kalabilir. 3- Cumadan gayri herhangi günde bir kimsenin mağaza veya müessesini kapalı bulundurması kendi hakkıdır"[82]. Bu kongrede Müslüman ve gayrimüslimlerin ortaklaşa uymaları beklentisiyle hafta tatili tartışılır[83]. Herkesin cuma tatili yapması, işçi değil, tüccar grubu lehine alınan kararlardandır[84]. Atatürk, Mart 1923'teki Adana ziyaretinde, aksi "*propagandalara rağmen bütün esnafın umumî mazbata ile cuma tatilini kabul ettiğini*" bildirmiştir[85]. Hafta tatili uygulamasındaki değişimler, Türkiye'nin modernleşme ve laikleşme süreciyle yakından ilgilidir. 1935'e kadar resmî dairelerin cuma, gayrimüslimlerin ise art arda cumartesi pazar tatil yapmaları ihracatı zorlaştırmış ve aşırı vakit kaybına sebep olmuştur. 3 Haziran 1935'te ilk resmî pazar tatili yapılmıştır[86]. Atatürk'ün aslında cumanın tatil yapılmasını istemediği ve bu düşüncesini evvelce ele verdiği ileri sürülür. Öyle ki ilk başlarda cuma tatiline karşı çıkanları düşmanın oyununa kanmış kişiler şeklinde niteleyen Atatürk gerçekte samimi değildi. Bu tezin delilleri; Atatürk'ün 1920'de cumanın kutsallığından istifade etmek için Meclis'i bu gün açması, daha sonra Nutuk'ta o dönemin gerektirdiği koşullar gereği böyle yaptığını açıklaması ve 1927'den itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nin genel tatilin cumadan pazara alınması yönünde yazılar yazdırması şeklinde sıralanır[87].

---

82 İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923), İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2004: 19.

83 Hafta tatilinin cumadan pazara alınmasının Türkiye'nin modernleşme kılıfındaki özüne yabancılaşması olduğu yönünde bakınız: "Cuma tatili neden pazara alındı? (Bize bir nazar oldu, cumamız Pazar oldu. Ne olduysa hep azar azar oldu!)," Fikriyat, erişim 14 Eylül, 2024, https://www.fikriyat.com/galeri/yasam/cuma-tatili-neden-pazara-alindi.

84 Yüksel Ülken, "Atatürk Döneminde İktisadî Arayışlar-Eylemler-Olaylar," *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 42, sy. 1-4 (1986): 16; İzmir İktisat Kongresi, İzmir Büyükşehir Belediyesi, 19.

85 Erdem Çanak, "Atatürk'ün Adana Ziyaretleri," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, sy. 90 (2014): 63.

86 Volkan Kahyalar, "Pazar günü nasıl hafta tatili oldu?," *İstanbul Dergisi* 23.5.2024, erişim 14 Eylül, 2024, https://www.istdergi.com/tarih-belge/pazar-gunu-nasil-hafta-tatili-oldu; ayrıca bakınız: Cansız, "Çalışma Hayatı," 453.

87 Kadir Çandarlıoğlu, "M. Kemâl Atatürk kendini ele veriyor-Cuma ve Pazar tatili konusunda… Bu kadar da olmaz," Belgelerle Gerçek Tarih (Gerçek Tarihin Müstesna Adresi), erişim 16 eylül, 2024, https://belgelerlegercektarih.com/2012/07/06/m-kemal-ataturk-kendini-ele-veriyor-cuma-ve-pazar-tatili-konusunda-bu-kadar-da-olmaz/; aynı yönde bakınız: Mustafa Armağan, "M. Kemâl, Kemalistleri 'Cuma tatili Şeriatın emridir'

Çalışma hayatında gerçekleşen en radikal düzenlemelerden biri hafta tatilinin 1935'te cumadan pazara alınmasıdır. Meclis tutanaklarından anlaşılan kanunun mantığı/amacı (*ratio legis*); Dünyadaki genel geçer iktisadî geleneğin tatil anlayışıyla ülkeyi uyumlamak, dinlerine uygun sıraları geldikçe gruplar hâlinde tatillerini ayrı gayrı yapan tacir ve esnafların birbirlerini beklemelerini durdurmak şeklinde özetlenebilir. İzmir İktisat Kongresi'nin gayesi kurulacak yeni devletin iktisat politikasının Osmanlı'nınkinden farklarını ortaya koymaktı. 1920'lerde de hafta tatili, bazı İslâm ülkeleri dışında dünyanın ekseriyetinde (cumartesi veya) pazardı. Lider Mustafa Kemâl Atatürk'ün Cumhuriyet'i ilân etmeden ve laiklik ilkesini diretmeden önce İslâm diniyle çatışmadığı; ayrıca ulusal birlik yaratmak amacıyla hem din hem de millet bilincini ortaklaşa benimsediği maruftur. Sanılan şudur ki Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinden önce Türkiye'nin modernleşme ve batılılaşma ajandası aşağı yukarı belirliydi. Belki bu takvimde, zamanı geldiğinde, dünyadaki iktisadî gelişmelerle uyumlanmak, pazarı haftalık genel tatil günü ilân etmek, devlet dairelerini cuma günleri çalıştırmak ve cumartesi-pazar günleri kapatmak zaten planlanıyordu; böylece, Lozan'da Türkiye'deki azınlıklara özel hukuktaki süreler yönünden tanınmış haftalık dinlenme günü kolaylığının pek yakında işlevsizleşeceği öngörülüyordu. Bu bakış açısında, 43'üncü maddedeki haftalık dinî tatil (dinlenme) günü, Lozan görüşmelerinde ter dökmüş Türk diplomatların göstermelik tavizlerinden biriydi; bu zekice politik ve hukukî manevraya emperyalist devletler aldanmıştır. Çünkü 1935'te haftalık genel tatil cumadan pazara çekilince ve bu değişiklik mülga Borçlar Kanunu'nun 77'nci maddesine yansıtılınca, Lozan'ın 43 ve 45'inci maddeleri arasındaki senkronun ardıl faydalı sonuçları doğmaya başlamıştır. Burada, Türkiye tarafının müzakere sanatındaki uzmanlık seviyesi belirmektedir. Öyle ki diplomatik ileri görüşlülük sayesinde, âdeta vermeden almak mümkün olmuş; azınlıklar konusuna ötekileştirici kriz şeklinde yaklaşılmamış; gayrimüslim-Müslüman ayrımı yapmaktansa, bu sorun tüm yurttaşlar yararına kapsayıcı fırsata dönüştürülmüştür. Bir yandan, Lozan'ın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci bölümüyle 45'inci maddesinin birleşmesi, Yunanistan'da (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerinde) Türk Müslümanlar

diye tokatlamış," Yeni Akit, erişim 15 Eylül, 2024, https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/mustafa-armagan/m-kemal-kemalistleri-cuma-tatili-seriatin-emridir-diye-tokatlamis-42824.html.

lehine cuma öğlen namazının (kural olarak erkekler açısından en yakın camide cemaatle) layıkıyla eda edilmesi için haftalık öğlen tatili zamanını temin eder. Diğer yandan, bu kombinasyon, Türkiye'deki azınlıklar açısından aynı ölçüde verim sağlamaz. Değil mi ki ulusal hukuktaki ardıl tadiller, haftalık dinî tatil günü kolaylığını özel hukuk hak düşürücü süreleri yönünden azınlıklar nezdinde hukuken işlevsizleştirmiştir; böylece, Türkiye'deki azınlıkların Lozan'ın 43'üncü maddesindeki haftalık dinî dinlenme günü rahatlığından istifade ihtiyaçları kalmamıştır. İşte bu perspektif doğruysa, ileri görüşlü Türk diplomatların Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinde eriştikleri üstün başarılara, özel hukuktan yeni veri eklenmektedir.

SONUÇ

Kurtuluş savaşından sonra 1923'te, düşmanla mücadele, artık diploması mecrasında yürütülmekteydi. Misak-ı Millî'yi hazmedememiş, Ermeni yurdu kurulmasını salık vermiş, ülkedeki azınlıkları kışkırtmış, Güney Doğu Anadolu'da Türklerin azınlık olduğunu iddia etmiş emperyalist âkit devletlere karşı Lozan Barış Antlaşması; elbette Türkiye'nin özgürlük belgesidir. Çünkü Türkiye, uluslararası arenada saydırılmış; azınlık kavramı dinle, özellikle Rum-Ermeni-Yahudilerle sınırlanmış ve Misak-ı Millî'ye bağlı kalarak ülke sınırları netleştirilmiştir. Hatay ve (Türk-Yunan) karasuları açısından ekstra uluslararası efora ihtiyaç duyulması, Türk diplomatların Lozan'daki muvaffakiyetlerini gölgelemez.

Lozan'da Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklar değerli hak ve statüler elde etmiştir. Yasa önünde eşitlik, kendi dillerini konuşma ve dinlerini uygulama özgürlükleri 37 ilâ 45'inci maddelerde işlenir. Bunlara inancın uzantısı; eğitim, mabet, din görevlisi ve mezarlık konuları dâhildir. Azınlıkların korunması dışında; kara suları, silahsızlanma, vatandaşlık, borçlar, esirler, önceki sözleşmeler, sigortalar, Türk-Yunan nüfus değişimi, fikrî ve sınaî haklar gibi farklı sorunlar da Lozan'da çözülmüştür.

Lozan öğretisinin belirli kısmında; Türkiye'de azınlıklara şüpheli davranıldığı, onların çoğunluğun yaptığını yapmaya zorlandıkları ve Türkiye'nin bu uluslararası antlaşmaya uymadığı asılsız gerekçelerle ileri sürülür. Bu yarı politik yarı bilimsel akım hasmanedir, ayrıca Türkiye'deki azınlıklara hiçbir fayda sağlayamaz.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesi öğretide derinlemesine incelenmez, genellikle maddenin lafzî tekrarıyla anılır. Buna karşılık, 45'inci maddedeki karşılıklılık ilkesi önemli eserlerin konusudur. Heybeliada Ruhban Okulu ve Fener Rum Patrikhanesi tartışmaları Lozan'ın 45'inci maddesi hakkında profesyonel kalem oynatılmasına vesile olmuştur. Sonuçta Lozan'daki mütekabiliyet kuralı, Türkiye'deki azınlıklara bahşedilen hakların Yunanistan'daki (ayrıca Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerindeki) Türk Müslümanlara da özdeş tanınması anlamına gelir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43 maddesinin ilk fıkrası *bilateral* yazılmıştır. Madalyonun ilk yüzü, azınlıkların dinlerine aykırı hukukî işlem ve eylemlere zorlanamaması; diğer veçhe ise onların haftalık dinî tatil günlerine saygı duyulmasıdır. Bu maddenin ikinci fıkrasında kamu düzeni rezervine değinilir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43 maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmı, başka deyişle azınlıkların haftalık dinî dinlenme günlerini rahatça yaşamalarını garantileyen bölümü, âdeta hem *lex specialis* hem de *lex singularis* karakteri arz eder; böylece, *potestas stricte interpretatur*, *singularia non sunt extenda* ve *in dubio mitius* yorum ilkelerine tâbi tutulur; azınlıkların haftalık dinî tatil günlerine özgüdür, diğer dinî tatilleri içermez. Ayrıca Türkiye'de, teorik olarak, yalnız özel hukuktaki hak düşürücü sürelerle etkileşir; zamanaşımı sürelerini kapsamaz; hem esas hem de usul yönünden fonksiyoneldir; gerek takvim gerek iş günü şeklinde hesap edilen hak düşürücü sürelere yansıyabilir. Lâkin 43'üncü maddenin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmının kuramsal nüfuz alanı, pratikte aynı sonuçları vermez. Beklenmedik şekilde, Lozan Barış Antlaşması'nın 43 maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmının Türkiye'deki azınlıklar lehine yansıması, bu hükmün hukukî görünüşünden farklıdır.

Üç semavî din açısından haftalık dinî tatil günü olgusu netleştirilebilir: Yahudilerde cumartesi ve Hristiyanlarda pazar; buna karşılık, İslâmiyet, tam gün hafta tatili getirmez. Cuma öğlen namazının cemaatle kılınması kural olarak erkek Müslümanlara farzdır. Bu toplu ibadetten sonra ticaretle meşguliyet mübahtır. Ramazan orucu, Ramazan-Kurban-Hamursuz bayramları, Noel veya Azizler günleri gibi özel tarihler, adı üzerinde haftalık dinî tatil günü terimiyle örtüşmez.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43 maddesinin birinci fıkrasının ilk kısmı ilelebet geçerlidir. Hiç şüphesiz hiçbir devlet bünyesindeki azınlıkları din ve

geleneklerine aykırı davranmaya zorlayamaz. Buna karşılık, mezkûr maddenin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmı, Türk özel hukukundaki hak düşürücü süreler açısından pratik fonksiyonunu yitirmiştir. Esasen, 2739 sayılı mülga Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'un yürürlüğe girdiği 1 Haziran 1935'ten itibaren bu işlevsizleşme başlamıştı. Üstelik bu kanun, 1926'daki mülga Borçlar Kanunu'nun 77'nci maddesindeki cuma tatilini de pazarla değiştirmişti. Bugün, Devlet Memurları Kanunu'nun 99'uncu, Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'un 3'üncü, Türk Borçlar Kanunu'nun ve/veya Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 93'üncü maddeleri birleşerek; Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesindeki haftalık dinî tatil günü kolaylığının (Türkiye'deki tüm yurttaşlara uygulandığı gibi azınlıklara da tatbik edilen) özel hukuk hak düşürücü süreleri açısından işlevsizleşmesi sonucunu doğurmuştur. 1935'te hafta tatilinin cumadan pazara alınması, hafta sonunun devlet memurlarına tatil kılınması, Türkiye'deki azınlıklar açısından değerli avantajlardır. Bu avantajlar; Türk özel hukukundaki hak düşürücü sürelerin sonu azınlıkların haftalık dinî dinlenme günlerine rastladığında, Lozan'ın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmının Devlet'e diretilmesini gereksizleştirmiştir. Mademki azınlıkların haftalık dinî tatil günleri cumartesi ve pazardan ibarettir ve hafta sonu Türkiye'nin resmî dairelerinde iş günü değildir, Lozan'ın 43'üncü maddesi, iş günüyle hesap edilen özel hukuka dair hak düşürücü sürelerde fonksiyonsuzdur. Diğer taraftan, takvim günüyle hesap edilen özel hukuk hak düşürücü süresinin sonu resmî tatile denk geldiğinde, Türk Borçlar Kanunu'nun ve/veya Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 93'üncü maddelerinin devreye girmesi ve ardıl ilk iş gününün sonuna değin bu sürede uzama gerçekleşmesi de azınlıkların mezkûr uluslararası antlaşma hükmündeki haftalık dinî tatil günü kolaylığından istifade ihtiyacını kaldırmıştır. Nihayet, Lozan'ın 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmı, haftalık dinî dinlenme gününe özgüdür; Türk Borçlar Kanunu ve Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 93'üncü maddelerinde geçen resmî tatil terimini, Türkiye'deki azınlıklar açısından onların (haftalık dinlenme günü haricindeki) diğer dinî tatillerini de kapsar boyuta genişletmez. Yalnız 394 sayılı mülga Hafta Tatili Hakkında Kanun'daki genel haftalık cuma günü tatili geri gelseydi, Lozan'ın 43'üncü maddesindeki anılan kolaylık Türkiye'deki azınlıklar yararına yeniden fonksiyon kazanırdı.

Lozan Barış Antlaşması'nın 43 ve 45'inci maddeleri senkronize ve entegredir. Lozan Barış Antlaşması'nın 43'üncü maddesindeki haftalık dinî

tatil günü kolaylığı, 1935'ten bu yana Türkiye'deki tüm vatandaşlara, dolayısıyla azınlıklara da uygulanan özel hukuk hak düşürücü süreleri açısından işlevsizleşmiş; böylece, Türkiye tarafı lehine ardıl faydalı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Lozan'daki haftalık dinî dinlenme günü kolaylığı, bir yandan, karşılıklılık ilkesi uyarınca, Yunanistan'da (ve Sırp-Hırvat-Sloven devletlerinin bugünkü haleflerinde) Türk Müslümanlar lehine cuma öğlen namazının (kural olarak erkekler açısından en yakın camide cemaatle) layıkıyla eda edilmesi için haftalık öğlen tatili zamanını temin eder. Diğer yandan, 43'üncü maddenin 1'inci fıkrasının 2'nci kısmıyla 45'inci maddenin kombinasyonu, Türkiye'deki azınlıklar açısından aynı ölçüde verim sağlamaz. Değil mi ki ulusal hukuktaki ardıl tadiller haftalık dinî tatil günü kolaylığını özel hukuk hak düşürücü süreleri yönünden azınlıklar nezdinde hukuken işlevsizleştirmiştir, Türkiye'deki azınlıkların Lozan'ın 43'üncü maddesindeki haftalık dinî dinlenme günü rahatlığından istifade ihtiyaçları kalmamıştır.

Bağımsızlık, misak-ı millî ve modernleşme Türkiye'nin kurtuluş ve kuruluş mücadelesinin başat konularıydı. Türkiye'nin batılılaşması; siyasî, iktisadî ve kültürel hayat alanlarında radikal değişimlerin toplamıdır. Samimiyetsiz, gayri bilimsel ve at gözlüklü batıcılık, muhakkak en ağır eleştirilere layıktır. İzmir İktisat Kongresi ekonomik modernleşmenin ilk adımlarından biriydi. Burada yeni Devletin iktisat politikasının Osmanlı'nınkinden farkları ortaya konulmuştur. Lozan Barış Antlaşması görüşmelerinden önce Türkiye'nin modernleşme ve batılılaşma takvimi aşağı yukarı belirliydi. Lider Mustafa Kemâl Atatürk'ün Cumhuriyet'i ilân etmeden ve laiklik ilkesini diretmeden önce İslâm diniyle çatışmadığı; ayrıca ulusal birlik yaratmak amacıyla hem din hem de millet bilincini ortaklaşa benimsediği bilinmektedir. Belki Türkiye'nin batılılaşma ajandasında, zamanı geldiğinde dünyada geçerli pazar tatiliyle uyumlanma zaten Lozan'dan önce planlanmıştı. Sonuçta 1920'lerde de hafta tatili, bazı İslâm ülkeleri dışında dünyanın ekseriyetinde (cumartesi veya) pazardı. 1923 yazında, Lozan'da, ülke bütünlüğü ve tam bağımsızlık konuları haricinde, âkit devletlerle müzakereye girişildiği aşikârdır. Sanılan şudur ki 43'üncü maddedeki haftalık dinî dinlenme günü serbestisi Lozan görüşmelerinde ter dökmüş Türk diplomatların bilinçli ve ön sezili ödünlerinden biriydi, bu hukukî ve diplomatik manevraya emperyalist devletler aldanmıştır. Öngörülü ve farkındalıklı taviz perspektifi doğruysa, Türkiye tarafının Lozan Barış Antlaşması'nda eriştiği üstün başarılara özel hukuktan yeni bulgu eklenmektedir.

KAYNAKÇA

Âlim Baran, Tülay. "Lozan'a Kadar Göç ve Lozan Sonrası Mübadele Uygulaması." İçinde *Lozan Barış Antlaşması'nın 100. Yılına Armağan*, Ed. Tülay Âlim Baran, 107-122. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2023.

Alkan, Mustafa. "Azınlık Vakıfları (Tarihî Arka Planı, Hukukî Yapısı ve İç Analizi)." *Gazi Akademik Bakış* 2, sy. 4 (2009): 93-111.

Alpago, Önay. "Lozan Barış Antlaşması'nın Önemi." İçinde *Lozan Barış Antlaşması'nın 100. Yılına Armağan*, Ed. Tülay Âlim Baran, 201-206. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2023.

Antalya, Gökhan Osman. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler Cilt V/1, 3*. Ankara: Seçkin, 2019.

Armağan, Mustafa. "M. Kemâl, Kemalistleri 'Cuma tatili Şeriatın emridir' diye tokatlamış." Yeni Akit. Erişim 15 Eylül, 2024. https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/mustafa-armagan/m-kemal-kemalistleri-cuma-tatili-seriatin-emridir-diye-tokatlamis-42824.html.

Aygün, Mesut ve Ali Önal, "Yargıtay Kararları Işığında Milletlerarası Özel Hukukta Zamanaşımı." *Legal Hukuk Dergisi* 14, sy. 165 (2016): 4907-4947.

Bilgiç, Bestami S. "Mudanya'dan Lozan'a Yunanistan'daki Türkler ve Nüfus Mübadelesi (1922-1923)." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 27 (2017): 139-158.

Bozarslan, Hamit. "Les Minorités en Turquie." *Pouvoirs* 4, sy. 115 (2005): 101-112.

Cankut, Aykut. "Analysis of the Fener Greek Patriarchate And The Western Thrace Turkish Minority." *Uluslararası İktisadî ve İdarî Bilimler Dergisi* 7, sy. 2 (2021): 63-77.

Cansız, Demet. "İlk İş Kanunu Öncesi Dönemde Çalışma Hayatı ve Türk İşçilere Tahsis Edilen Hizmet Grupları." *Türk Dünyası Araştırmaları* 123, sy. 243 (2019): 447-464.

Caşın, Mesut Hakkı. "Lozan Antlaşması Bağlamında Türk Dış Politikası ve Güvenlik Politikası." İçinde *Lozan Barış Antlaşması'nın 100. Yılına Armağan*, Ed. Tülay Âlim Baran, 137-176. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, 2023.

Cin, Turgay. "Yunanistan'daki Azınlıklar ve Bunların Hukukî Durumları." *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sy. 16 (2014): 4045-4116.

Cin, Turgay. "Yunanistan'daki Müslüman Türk Azınlığın Eğitim ve Öğretimine İlişkin Hukukî Düzenlemeler." *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi* 2, sy. 1 (2011): 1-12.

Çanak, Erdem. "Atatürk'ün Adana Ziyaretleri." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 30, sy. 90 (2014): 49-82.

Çandarlıoğlu, Kadir. "M. Kemâl Atatürk kendini ele veriyor-Cuma ve Pazar tatili konusunda… Bu kadar da olmaz." Belgelerle Gerçek Tarih (Gerçek Tarihin Müstesna Adresi). Erişim 16 eylül, 2024. https://belgelerlegercektarih.com/2012/07/06/m-kemal-ataturk-kendini-ele-veriyor-cuma-ve-pazar-tatili-konusunda-bu-kadar-da-olmaz/.

Çelebi, Mevlüt. "90. Yılında Lozan Barış Antlaşması." *Tarih İncelemeleri Dergisi* 28, sy. 1 (2013): 1-4.

Dalègre, Joëlle. "Entre Grèce et Turquie : une situation délicate, les minorités." *Cahiers Balkaniques*, sy. 33 (2004): 1-13.

Demirci Kürşat ve Cevdet Küçük. "Hafta Tatili (İslâm'dan Önceki Din ve Toplumlarda)." İslâm Ansiklopedisi. Erişim 16 Eylül, 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/hafta-tatili.

Demirci, Sevtap. "The Lausanne Conference: The Evolution of Turkish and British Diplomatic Strategies 1922-1923." Doktora Tezi, The London School of Economics and Political Science, 1997.

Deniz, Önder. "Cumhuriyet Döneminde Tatil Kavramı ve 1935 Tarihli Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Kanunu." *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 21, sy. 23 (2011): 57-72.

Dürgen, Betül. "Türkiye'deki Cemaat Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmeleri." *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7, sy. 2 (2016): 111-130.

Ekonomi, Münir. "Bölünemeyen Çalışma Şartlarından Hafta Tatili ve Diğer Tatiller." *Çalışma ve Toplum*, sy. 1 (2022): 21-40.

Erhan, Çağrı. "80. Yılında Lozan." *Mülkiye Dergisi* 27, sy. 241 (2003): 193-208.

Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1953.

Ertan, Temuçin F. ve Çağla D. Tağmat, "Understanding the Lausanne Conference on Its 100th Anniversary: A Conceptual Analysis." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 73 (2023): 348-357.

Ertaş, Şeref. "Sürekli Borç İlişkilerinde Zamanaşımı." *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sy. 16 (2014): 3093-3104.

Erten, Sevde. "Uluslararası Taşımalarda Taşıyanın Sorumluluğu." *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi* 3, sy. 5 (2004): 1-10.

Esirgen Örsten, Seda. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Uluslararası Antlaşmalar." *Adalet Dergisi* 2, sy. 71 (2023): 391-418.

Giritli, İsmet. "Lozan Antlaşması'nın 70. Yıldönümünün Ardından." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 9, sy. 27 (1994): 473-478.

Göyünç, Nejat. "Sèvres'den Lausanne'a." *Belleten* 46, sy. 183 (1982): 551-566.

Gözler, Kemâl. "Yorum İlkeleri." İçinde *Kamu Hukukçuları Platformu Anayasa Hukukunda Yorum ve Norm Somutlaşması*, Ed. Ozan Ergül, 15-119. Ankara: Türkiye Barolar Birliği, 2012.

Gülen, Ahmet. "Demokrat Parti Döneminde Lozan Algısı." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 53 (2013): 77-100.

Güllü, Erhan Ramazan. "Lozan Antlaşması Sonrası Türkiye'nin Azınlıklara Yönelik Politikaları." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 7, sy. 2 (2018): 268-298.

Hatemi, Hüseyin ve Kadir Emre Gökyayla. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*. İstanbul: Filiz, 2021.

İnan, Afet. "Türk İstiklâli ve Lozan Muahedesi." *Belleten* 2, sy. 7/8 (1938): 277-291.

İnalcık, Halil. "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi." *Belleten* 27, sy. 108 (1963): 625-632.

İnce, Fuat. "Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 53 (2013): 101-128.

İnönü, İsmet. "İstiklâl Savaşı ve Lozan." *Belleten* 33, sy. 149 (1974): 1-30.

İzmirli Ayhan, Lâle. "Çözülemeyen Problem: Cemaat Azınlık Vakıflarının Taşınmaz Mal Edinmesi." *Tesam Akademi Dergisi* 5, sy. 1 (2018): 97-135.

Jenkins, Gareth. "Non-Muslim Minorities in Turkey: Progress and Challenges on the Road to EU Accession." *Turkish Policy Quarterly* 3, sy. 1 (2004): 1-9. Erişim 10 Eylül, 2024. http://turkishpolicy.com/images/stories/2004-01-evasivecrescent/TPQ2004-1-jenkins.pdf.

Kahyalar, Volkan. "Pazar günü nasıl hafta tatili oldu?." *İstanbul Dergisi* 23.5.2024. Erişim 14 Eylül, 2024. https://www.istdergi.com/tarih-belge/pazar-gunu-nasil-hafta-tatili-oldu.

Karaman, Hayreddin. "Cuma." İslâm Ansiklopedisi. Erişim 16 Eylül, 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/cuma.

Kılınç, Ahmet. "Mecelle'ye Göre Zamanaşımı: Uygulamada Görülen Aksaklıklar ve Çözüm Önerileri." İçinde *Uluslararası Mecelle Sempozyumu*, Ed. Fethullah Soyubelli, 185-225. Bursa: Türkiye Adalet Akademisi, 2021.

Kısa, Kâmil. "Lozan'dan Günümüze Batı Trakya Türklerinin Hukukî Statüleri." *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4, sy. 2 (2018): 307-329.

Kodal, Tahir. "Lozan Barış Antlaşması ve Türk Kamuoyu." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 22, sy. 64-65-66 (2006): 215-243.

Kodaman, Bayram. "Lozan Antlaşması Hakkında Bir Değerlendirme (24 Temmuz 1923)." *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 4, sy. 1 (1989): 5-11.

Köktaş Atıcı, Nilgün ve Hakkı Büyükbaş. "Lozan Antlaşması, Dinî Azınlıklar ve Dış İlişikler Boyutu." *Ardahan Üniversitesi İktisadî İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi* 2, sy. 3 (2016): 1-11.

Köseoğlu, Ayhan. "The Assyrian case: The impact of the European Union on Turkey's minority rights concept." Yüksek Lisans Tezi, Sabancı Üniversitesi, 2014.

Ktistakis, Yannis. "Le statut personnel au cœur de la notion du patrimoine culturel des minorités. La protection juridique du traité de Lausanne." *Anatoli*, sy. 6 (2015): 25-38.

Mallet, Laurent-Olivier. "Les Juifs de Turquie : entre les minorités et la construction identitaire Turque." *Cahiers d'Études sur la Méditerranée orientale et le monde Turco-Iranien*, sy. 28 (1999): 59-82.

Michailidis, D. Iakovos. "Perceptions of the Lausanne Treaty in the Greek public sphere." *Cahiers Balkaniques*, sy. 50 (2024): 87-103.

Nuri, Suphi. "Sévres ve Lausanne Muahedesinin Tarihçesi ve Hükümleri." *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası* 10, sy. 61 (1933): 129-149.

Oğuzman, Mustafa Kemâl ve Turgut Öz. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler C. 1*. İstanbul: Vedat, 2021.

Oran, Baskın. "Chapter 3. The Minority Concept and Rights in Turkey: The Lausanne Peace Treaty and Current Issues." İçinde *Human Rights in Turkey*, Ed. Zehra F. Kabasakal Arat, 35-56. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press, 2007.

Oran, Baskın. "Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 49, sy. 3 (1994): 283-301.

Özçelik, Volkan. "Medenî Usul Hukukunda Hâkimin Verdiği Kesin Süre." *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, sy. 129 (2017): 133-160.

Özel, Sibel. "Lozan Antlaşması ve Azınlık Hukuku Çerçevesinde Fener-Rum Patrikhanesi'nin Hukukî Konumu." *Avrupa Araştırmaları Dergisi* 14, sy. 1 (2006): 39-65.

Peksöz, Vildan. "Hak Düşürücü Sürelerin Dava Şartı Olarak Nitelendirileme(me)si." *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 28, sy. 1 (2024): 103-126.

Pitsoulis Athanassios, Hildesheim. "Greece, Turkey, the Eastern Question and the Treaty of Lausanne 1923." *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, sy. 0 (2019): 456-470. Erişim 10 Eylül, 2024. https://www.austriaca.at/0xc1aa5576%200x003b0f10.pdf.

Reyhan, Gülşen. "Türkiye'deki Musevilerin Lozan'daki Haklarından Feragati ve Hahambaşılık Makamının Yetkilerinin Kısıtlanması." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 10, sy. 1 (2021): 1-38.

Satan, Ali. "Les Arméniens et le traite de Lausanne." *Université de Marmara Turcs et Arméniens Relations Turco-Arméniennes á Travers l'Histoire*. Erişim 12 Eylül, 2024. https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/fr/les-armeniens-et-le-traite-de-lausanne/.

Saygılı, Burak. "Legal Pluralism in Greece: Between Minority Rights and Individual Rights." *Tekirdağ Namık Kemâl Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sy. 1 (2021): 1-14.

Sfetas, Spyridon. "The Legacy of the Treaty of Lausanne in the Light of Greek-Turkish Relations in the Twentieth Century: Greek Perceptions of the Treaty of Lausanne." *Balcanica*, sy. 46 (2015): 195.

Şarbak, Hilal Nur. "Uluslararası Hukukta Yorum ve Uluslararası Hukukun Ulusal Mahkemelerde Yorumlanması." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2018.

Stivachtis, A. Yannis. "What is the basic thinking of the Lausanne Treaty?." *The Turkish Yearbook of International Relations*, sy. 26 (1996): 101-122.

Taş, Erhan. "Kabul Sürecinde Türk Medenî Kanunu'na Yönelik Bazı Eleştiriler." *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, sy. 16, (2018): 649-670.

Temizgüney, Firdes. "Lozan Sonrası Ermeni Emval-i Metrukesine Yönelik Düzenleme ve Uygulamalar (1923-1928)." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 62 (2018): 301-334.

Toprak, Seydi Vakkas. "Lozan Antlaşması'nın İmzalanması ve Onaylanmasının Tanin Gazetesindeki Yankıları." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, sy. 93 (Bahar 2016): 1-45.

Tsitselikis, Konstantinos. "A Surviving Treaty: The Lausanne Minority Protection in Greece and Turkey." İçinde *The Interrelation between the Right to Identity of Minorities and Their Socio-economic Participation*, Ed. Kristin Henrard, 287-313. Londra: Brill | Nijhoff, 2013.

Tsitselikis, Konstantinos. "The minority protection system in Greece and Turkey based on the Treaty of Lausanne (1923): A legal overview." (7th International Student Conference, Borjan Tanevski Memorial Fund, ACT/Anatolia College,

14.5.2010). 1-20. Erişim 10 Eylül, 2024. http://www.sophia.de/borjan/BTConference2010/Tsitselikis_Lausanne_system.pdf.

Tunç, Hasan. "Uluslararası Sözleşmelerde Azınlık Hakları Sorunu ve Türkiye." *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 8, sy. 2 (2004): 1-58.

Tural, Sadık. "Türkiye Cumhuriyeti'nin Tapu Tescil Antlaşması: Lozan." *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 19, sy. 55 (2003): 1-16.

Uygur, Fatma. "Lozan Barış Antlaşması'na Dair Fransız Meclis Zabıtlarında İtirazlar ve İtiraflar." *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 65 (2020): 147-180.

Ülken, Yüksel. "Atatürk Döneminde İktisadî Arayışlar-Eylemler-Olaylar." *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 42, sy. 1-4 (1986): 13-25.

Yalçın, Emruhan. "Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Ekümenikliği Tartışmaları ve Gerçekler." *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, sy. 50 (Güz 2012): 419-514.

Yalçınkaya, Alaeddin. "Uluslararası Hukuk Süjesi Olarak Türkiye'deki Süryani Toplumu." *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İlmî Araştırmalar Dergisi*, sy. 19 (2022): 99.

Yılmaz, Ejder. "Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nda Süreler." *Yaşar Üniversitesi Elektronik Dergisi* 8, sy. Özel (Prof. Dr. Aydın Zevkililer'e Armağan) (2013): 3167-3190.

Yongalık, Aynur. "İstisnalar Dar Yorumlanır Kuralı ve Değerlendirilmesi." *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 60, sy. 1 (2011): 1-18.

Yüksel, Çağdaş. "Lozan Antlaşması İngiliz Parlamentosunda Onaylanmadan Önce Avam Kamarasında Antlaşma Hakkında Yapılan Oturumun İncelenmesi." *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 50 (2022): 19-31.

DİĞER KAYNAKLAR

Fikriyat. "Cuma tatili neden pazara alındı? (Bize bir nazar oldu, cumamız Pazar oldu. Ne olduysa hep azar azar oldu!)." Erişim 14 Eylül, 2024. https://www.fikriyat.com/galeri/yasam/cuma-tatili-neden-pazara-alindi.

İsmet İnönü Vakfı. "Lozan Barış Antlaşması Tam Metni." Erişim 14 Ağustos, 2024. https://www.ismetinonu.org.tr/lozan-baris-antlasmasi-tam-metni/.

İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923). İzmir Büyükşehir Belediyesi (2004).

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. "Convention concernant le Régime des Droits, signée à Lausanne le 24 juillet 1923." Erişim 3 Eylül, 2024. https://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/MultilateralConventions/lozan-baris-antlasmasi.pdf.

Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. "Lausanne Peace Treaty." Erişim 3 Eylül, 2024. https://www.mfa.gov.tr/lausanne-peace-treaty-part-i_-political-clauses.en.mfa.

Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Lozan sulh muahedenamesinin kabulüne dair kanunlar." Erişim 14 Ağustos, 2024. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf.